

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií Brno

KVALITA ŽIVOTA Z POHLEDU ROMSKÝCH OBČANŮ
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, Ph.D.

Vypracoval:

Bc. Martin Zejda

Brno 2009

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Kvalita života z pohledu romských občanů“ vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

V Brně dne

.....
Bc. Martin Zejda

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval především vedoucí své diplomové práce paní **doc. PhDr. Bohumíře Lazarové, Ph. D.** za čas a ochotu při konzultacích diplomové práce, za její náměty, připomínky a podporu.

Dále bych chtěl poděkovat paní Mgr. Gabriele Vykypělové, která mi poskytla cenné rady při zpracování teoretické části diplomové práce a rovněž kolegům, kteří mi pomáhali při zpracování výzkumu.

Obsah

Úvod.....	5
Teoretická část	7
1 Kvalita života – teoretická východiska	8
1.1 Vymezení pojmu „kvalita života“	9
1.2 Měření kvality života	17
1.3 Výzkumy prováděné ke kvalitě života.....	22
2 Kvalita života Romů	25
2.1 Romové a jejich specifika.....	25
2.1.1 Definice pojmu „Rom“	25
2.2.2 Původ, historie a tradice Romů.....	26
2.2.3 Dělení Romů	32
2.2 Faktory ovlivňující kvalitu života u Romů	34
2.2.1 Fenomén sociálního vyloučení u Romů.....	34
2.2.2 Úroveň vzdělání Romů	38
2.2.3 Materiální situace Romů	40
2.2.4 Míra nezaměstnanosti Romů.....	43
2.2.5 Další faktory ovlivňující kvalitu života Romů.....	44
2.3 Možnosti pozitivního ovlivňování kvality života Romů	47
Empirická část.....	55
3 Kvalita života Romů ve světle empirických údajů	56
3.1 Použitá metoda sběru dat, výběrový soubor	56
3.1.1 Metoda sběru dat.....	56
3.1.2 Charakteristika výběrového souboru	57
3.2 Výsledky výzkumu a jejich interpretace.....	58
Závěr	67
Resumé.....	69
Anotace	70
Annotation.....	70
Seznam použité literatury a zdrojů	71

Úvod

Romská minorita bývá obvykle většinou vnímána (většinou negativně) prostřednictvím projevů, které jsou patrné na první pohled – chování, oblékání atp. Mnohem menší pozornost je věnována takovým stránkám existence Romů, jakými jsou jejich přání, potřeby apod. Souhrnně je možné tyto charakteristiky nazvat pojmem „kvalita života“. Jestliže hovoříme o kvalitě života, sledujeme tím dopady existence jedince na jeho fyzický či psychický stav, na jeho způsob života, jakož i na pocit životní spokojenosti (či naopak nespokojenosti). Při vymezení pojmu „kvalita života“ bývalo v minulosti vycházeno z teorie potřeb amerického psychologa Abrahama Maslowa, v níž je realizace základních fyziologických potřeb (nasyčení, spánek, úleva od bolesti...) považována za nezbytný předpoklad uspokojení subtilnějších potřeb (potřeby bezpečí, potřeby blízkosti jiných apod.). V novější literatuře jsou jako standard pro kvalitu života zohledňovány takové aspekty, jakými jsou úroveň osobní pohody, úroveň schopnosti postarat se o sebe nebo úroveň mobility a schopnosti ovlivňovat směřování vlastního života.

Přestože při definování samotného pojmu „kvalita života“ nepanuje mezi teoretiky shoda, je možné konstatovat, že kvalita života je determinována úrovní tělesné a duševní činnosti a pracovní výkonnosti a v neposlední řadě též úrovní tělesné, duševní a sociální pohody. Na kvalitu života bývá z toho důvodu pohlíženo jako na vícedimenzionální veličinu. Nejčastěji bývá vymežována jako „subjektivní posouzení vlastní životní situace“. V tomto smyslu tedy zahrnuje pocit fyzického zdraví a nepřítomnost symptomů onemocnění či léčby, psychickou kondici, společenské uplatnění, náboženské a ekonomické aspekty apod.

Z uvedených charakteristik je bez většího zkoumání na první pohled zřejmé, že s ohledem na specifika života romské populace (nižší úroveň dosaženého vzdělání, příjem obvykle na úrovni životního minima, vysoká nezaměstnanost, sociální vyloučení) bude kvalita života Romů v řadě ohledů odlišná od kvality života majoritní společnosti. Přestože kvalitu života nelze zcela jednoznačně vymežovat jako přímo úměrnou materiálním podmínkám jejich života, lze předpokládat, že u Romů bude subjektivní spokojenost s jejich životem na nižší úrovni, než je tomu u většiny příslušníků naší společnosti.

Cílem teoretické části diplomové práce je v první řadě objasnit samotný pojem „kvalita života“ a v návaznosti na to identifikovat faktory, které ovlivňují kvalitu života v romské populaci. Kromě již uvedeného je dalším cílem teoretické části práce hledat možnosti pozitivního ovlivňování těchto faktorů s cílem zvýšit kvalitu života Romů, čímž by byl naplněn i praktický aspekt práce. V empirické části práce bude cílem zjistit aktuální stav kvality života Romů a neromské populace u nás a v neposlední řadě též interpretovat výsledky výzkumu provedeného k předemné problematice v souvislosti se zpracováním práce.

V souladu se zvolenými cíli práce je tato rozčleněna do tří kapitol. První z nich se zabývá teoretickými východisky kvality života, když je v ní vymezen samotný pojem „kvalita života“, analyzovány faktory ji determinující, měření kvality života a rozebrány některé výzkumy provedené ke kvalitě života. Ve druhé kapitole je již konkrétně pojednáváno o kvalitě života Romů. Jsou zde charakterizovány specifika Romů, faktory ovlivňující kvalitu života Romů a v neposlední řadě též nastíněny možnosti pozitivního ovlivňování kvality života Romů. Empirická část práce je tvořena jednou kapitolou, která uvádí a interpretuje výsledky výzkumu ke kvalitě života Romů.

Teoretická část

1 Kvalita života – teoretická východiska

Zhruba od poloviny minulého století se začal v různých vědních oborech používat pojem „kvalita života“, který je jedním z ústředních pojmů této práce. Pojem „kvalita“ má svůj etymologický původ v latinském výrazu *qualis*, čili jaký nebo jakost. Vypovídá tedy o tom, jaký předmět či jev je, jakými se vyznačuje charakteristickými vlastnostmi, které jej odlišují od dalších předmětů či jevů. Dáme-li pojem kvalita do vztahu se životem, pak jde o postižení toho, jaké má charakteristické rysy život daného jedince a čím se tento jeho život odlišuje od životů jedinců jiných. Jak upozorňuje např. J. Křivohlavý, tento pohled může být realizován ze stávající perspektivy, avšak může mít i svoji historickou dimenzi (srovnej Křivohlavý, 2001, citováno dle Kováč, 2004, s. 460).

Ačkoliv systematický zájem o fenomén kvality života lze, jak bylo výše uvedeno, datovat až do poloviny minulého století, je možné se setkat s určitými pokusy o postižení některých souvislostí tohoto jevu již v řecké a římské mytologii. Poprvé byl pojem „kvalita života“ použit v roce 1920 anglickým ekonomem Arturem Cecilem Pigouem (1877 až 1959) v jeho práci *Ekonomie blahobytu (Economics of Welfare)*, v níž se zabývá otázkami ekonomie a sociálního zabezpečení.

Od 70. let minulého století je možné se setkat s boomem ediční činnosti knižních publikací, jejichž snahou bylo definovat předmětný pojem (v anglickém jazyce *quality of life*; odtud také velmi často používaná zkratka vzniklá z počátečních písmen QOL), rovněž tak začaly vycházet odborné stati a dokonce i časopisy, které byly specializovány na problematiku kvality života. Jako příklad takového periodika je možné uvést časopis *Social Indicator Research* (v překladu *Zkoumání sociálních indikátorů*) vycházející od roku 1974 ve Spojených státech a Holandsku.“

Snahy badatelů zabývajících se problematikou kvality života směřovaly k unifikaci a identifikaci důležitosti indikátorů, jejichž prostřednictvím by byla kvalita života měřena, jakož i k nalezení optimálního měřicího nástroje. Postupem času však odborníci nakonec dospěli k názoru, že se tyto snahy míjejí účinkem, poněvadž jak samotná definice pojmu kvalita života, tak i volba měřicího nástroje je dána účelem měření, což je dáno multidimenzionálností a komplexností fenoménu kvality života. V důsledku této situace existuje v současnosti nepřeborné množství vymezení pojmu kvalita života, jakož i nástrojů, jimiž je měřena. (Srovnej Vaňurová, Mühlpachr, 2005,

s. 7 až 9). V současnosti se problematikou kvality života zabývá celá plejáda vědců. K našim nejvýznamnějším odborníkům na problematiku kvality života patří Jaroslav Křivohlavý z centra lékařské etiky I. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze nebo Eva Dragomirecká z Psychiatrického centra v Praze.

Pokud bylo výše poukázáno na skutečnost, že kvalita života je pojmem komplexním a multidimenzionálním, pak se tento fakt projevuje mimo jiné i tím, že je kvalita života využívána coby výzkumné kritérium v celé řadě oblastí. Namátkou je možné uvést takové oblasti, jakými jsou měření individuální spokojenosti jedince, mapování potřeb určitých skupin obyvatelstva, monitorování životní úrovně populace, při mapování potřeb jednotlivých skupin populace či ověřování kvality ústavní péče. Smyslem těchto měření je identifikace úrovně kvality života v dané oblasti, poukázání na potenciální nedostatky, a tím i vytvoření předpokladů pro jejich řešení, eventuálně pro přijetí adekvátních opatření ke kultivaci kvality života.

1.1 Vymezení pojmu „kvalita života“

Mohlo by se zdát, že vymezit pojem „kvalita života“ je snadné, ovšem není tomu tak. První potíží, na kterou narazíme, máme-li v úmyslu tento pojem definovat, je skutečnost, že bývá používán v několika různých určeních (Maříková, Petrušek, Vodáková a kol., 1996, s. 557):

- Coby **odborný pojem**, jenž je zaměřen na kvalitativní stránky životních procesů a kritéria jejich hodnocení. Tomuto určení je nejbližší vymezení pojmu „kvalita života“ z pozic medicíny a ekonomie, poněvadž v těchto oborech se k posuzování kvality života používají indikátory životního prostředí, ukazatele zdraví a nemoci, úrovně bydlení, mezilidských vztahů, volného času, možnosti podílet se na řízení společnosti, osobní i kolektivní bezpečnosti, sociálních jistot a občanských svobod;
- Jako **programové politické heslo**, které obrací pozornost široké veřejnosti k novým úkolům společnosti, jež přesahují materiální úroveň a vojenskou sílu. Do politiky byl pojem kvalita života zaveden v 60. letech minulého století americkými prezidenty J. F. Kennedym a L. B. Johnsonem;
- Jako **sociální hnutí**, které si klade za cíl zvýšení kvality života. Tato hnutí vznikají zpravidla z iniciativy ekologických hnutí a hnutí vystupujících proti konzumu a rasismu;

- Jako **reklamní slogan**, jenž spotřebitelům nabízí nové oblasti konzumu, především pak volný čas, cestování, bydlení, vnímání umění, a který orientuje spotřebitele na oblast prestižní, demonstrativní spotřeby.

Na kvalitu života je možno nahlížet buďto z pohledu subjektivního nebo pohledu objektivního. Oproti minulosti, kdy byl upřednostňován objektivní pohled na kvalitu života, se v poslední době stále více prosazuje pohled subjektivní, jelikož umožňuje zevrubnější charakteristiku úrovně kvality života daného jedince. Objektivní dimenze kvality života je reprezentována především materiálním zabezpečením, sociálními podmínkami života, sociální statusem nebo fyzickým zdravím. Jinými slovy vyjádřeno, jedná se o ekonomické, sociální, zdravotní a environmentální podmínky ovlivňující život jedince. Subjektivní dimenze kvality života naproti tomu vychází z jedincova vnímání vlastního postavení v rámci společnosti, které je ovlivňováno kulturou, v níž žije, stejně jako jeho hodnotovým systémem. Životní spokojenost je pak determinována rovněž osobními cíli, očekáváními a zájmy jedince (Vymětal, 2001, uvedeno podle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 17).

Jak upozorňuje např. Balogová, kvalita života je multidimenzionálním fenoménem, neboť zahrnuje dimenzi biologickou, neurofyzilogickou, psychologickou, sociální, ekonomickou, kulturní, etickou, estetickou a další. Pro uvedené dimenze přitom platí, že v tom kterém životě jsou vždy některé převažující, zatímco jiné mohou být upozaděné. Balogová k tomuto dále uvádí: „Pojem kvality života není možné objasnit bez axiologického pohledu, protože kvalita života závisí na hledání hodnot v životě člověka.“ (Balogová, 2005, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 166).

Multidimenzionální charakter kvality života zdůrazňuje rovněž Kováč (2004), jenž o kvalitě života uvažuje jako o víceúrovňovém a multikomponentním fenoménu, který se projevuje v psychické reflexi ve formě přetrvávající spokojenosti, v dlouhodobém časovém horizontu jako pohoda a v určitých okamžicích jako štěstí. Uvedené projevy jsou podporovány kognitivním, emočním a motivačním potenciálem lidského jedince (Kováč, 2004, s. 463).

Náš přední odborník na problematiku kvality života J. Křivohlavý (2002) rozlišuje v tomto fenoménu čtyři odlišné roviny. Těmito jsou (2002, s. 163 až 164):

- *Makro-rovina* – v jejím případě se jedná o zevrubné zamyšlení se nad kvalitou života z pohledu absolutního smyslu života, neboť tento pohled je zaměřen na kvalitu života velkých společenských celků (např. určité země, kontinentu

apod.). V tomto ohledu se problematika kvality života stává součástí úvah a praktické činnosti politiků.

- *Mezo-rovina* – v tomto případě jde o měření kvality života v kontextu malých sociálních skupin (např. ve škole, v podniku, nemocnici apod.). Kromě respektu k morální hodnotě člověka jsou v této rovině sledovány rovněž záležitosti sociálního klimatu a interpersonálních vztahů, sdílení hodnot, stejně jako ne/uspokojování základních potřeb všech členů příslušné skupiny.
- *Personální rovina* – je zaměřena na život jednotlivce. Hodnocení kvality života tu vychází ze subjektivního hodnocení zdravotního stavu, bolesti, spokojenosti, naděje a jiných podobných ukazatelů. S ohledem na subjektivní charakter získávaných informací je nutno brát do úvahy fakt, že se v tomto hodnocení promítají takové faktory, jako např. osobní hodnoty jednotlivce, představy, očekávání, přesvědčení apod., jež jsou s to vnímání kvality života významně ovlivnit.
- *Rovina fyzické existence* – v popředí zájmu zde stojí fyzická (tělesná) existence člověka. Tato je posuzována na základě pozorovatelného chování jiných jedinců, jež jsou objektivně měřitelné a srovnatelné.

O rozmanitosti fenoménu kvality života si lze učinit obrázek uvedením čtyř oblastí spokojenosti, jak jsou uváděny Bludenem (2001), podle něhož je kvalita života souhrnem fyzické spokojenosti a pohody, materiální pohody (bydlení a příjem), kognitivní pohody (pocit spokojenosti) a sociální pohody (vztahy k ostatním, sounáležitost); (uvedeno dle Dragomirecká, Škoda, 1997, s. 104).

Přístupy k chápání pojmu „kvalita života“ jsou tedy do určité míry odlišné, přičemž specifika chápání jsou dána příslušným oborem, jenž se kvalitou života zaobírá, a dále také tím jaký je v tomto oboru účel měření kvality života. Nejčastěji je možné se setkat s psychologickým, fyziologickým, sociologickým, environmentálním a ekologickým a psychotherapeutickým přístupem ke zkoumání kvality života.

Psychologický přístup ke kvalitě života

Psychologické pojetí pojmu „kvalita života“ vychází z pojmu „osobní pohoda“ (anglicky well-being; někdy je tento výraz překládán též jako blahobyť), jenž bývá používán k hodnocení kvality života jako celku. Pojem well-being je označován setrvalý stav, který se vyznačuje určitou mírou spokojenosti jedince s vlastním životem. Pojem „osobní pohoda“ je nutno chápat a měřit skrze její komponenty. Těmito komponentami jsou podle Šolcové komponenta kognitivní (zahrnuje životní

spokojenost a morálku ve smyslu mravních zásad) a komponenta emoční (jež je představována pozitivními a negativními emocemi). Osobní spokojenost se dále vyznačuje konzistencí v rozličných situacích a stabilitou v čase (Srovnej Šolcová, 2004, s. 21). Kvalita života je pak posuzována v návaznosti na to, do jaké míry je očekávání jedince ve shodě se subjektivně hodnocenou životní realitou (Calman, 2002, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, s. 29).

V centru pozornosti zkoumání stojí při psychologickém přístupu v první řadě prožívání, myšlení a hodnocení člověka, potřeby a přání, sebehodnocení, seberealizace, sebeaktualizace. Pozornost je však věnována i negativním jevům, např. životním traumatům, krizím, depresím či poruchám nálad. Konečně je psychologický přístup orientován též na takové složky, jako jsou autonomie (jako možnost rozhodovat a sebeřízení), autenticita (jedinec je sám sebou) a kompetentnost člověka (jedná se o jeho porozumění světu a možnost ovlivňování). (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 29).

Fyziologický (medicínský) přístup ke kvalitě života

Medicínské hledisko při definici pojmu „kvalita života“ vychází z definice zdraví podané v Ústavě Světové zdravotnické organizace (WHO), jež vymezuje pojem „zdraví“ jako „stav kompletní fyzické, mentální a sociální pohody, a nesestává se jen z absence nemoci nebo vady.“ (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Zdrav%C3%AD>). V návaznosti na zmíněnou definici zdraví je Světovou zdravotnickou organizací pojem „kvalita života“ vymezen jako „jedincova percepce jeho pozice v životě v kontextu své kultury a hodnotového systému a ve vztahu k jeho cílům, očekáváním, normám a obavám. Jedná se o velice široký koncept, multifaktoriálně ovlivněný jedincovým fyzickým zdravím, psychickým stavem, osobním vyznáním, sociálními vztahy a vztahem ke klíčovým oblastem jeho životního prostředí.“ (Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 11)

Vedle již zmíněných pojmů „zdraví“ a „kvalita života“ je u fyziologického přístupu ke kvalitě života disponováno s dalším pojmem, jímž je termín „Health-Related Quality of Life“ (HRQOL; v překladu kvalita života týkající se zdraví). Zmíněný termín se používá k postižení pacientova subjektivního prožívání nemoci a ke zhodnocení kvality poskytované zdravotní péče. U tohoto pojmu jde o srovnání reálného prožívání jedince a zvládnutí sociálních rolí se stavem, jenž je považován za ideální. Smyslem prováděných měření tak není odhalení přítomnosti a závažnosti symptomů onemocnění, nýbrž poukázat na to, jak jedinec subjektivně prožívá projevy

onemocnění a léčbu (Libigerová, Müllerová, 2001, uvedeno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 26).

Na základě medicínského výzkumu vytvořila Světová zdravotnická organizace rozsáhlý projekt WHOQOL, podle něhož je kvalita života ovlivňována v šesti oblastech (doménách), z nichž každá čítá odlišný počet indikátorů. Jde o následující oblasti (www.who.int/evidence/assessment-instruments/qol/index.htm; uvedeno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 27):

- *fyzická stránka* – jejími indikátory jsou energie a únava, bolest a nepohodlí, spánek a odpočinek;
- *psychická stránka* – k jejím indikátorům náleží představa tělesného schématu a vzhled, negativní a pozitivní emoce, sebehodnocení, myšlení, učení, paměť a pozornost;
- *stupeň samostatnosti* – je vyjadřován indikátory mobilita, každodenní činnosti, závislost na lékařské péči a průceschopnost;
- *sociální vztahy* – indikátory tu jsou osobní vztahy, sociální podpora a sexuální aktivita;
- *životní prostředí* – jako indikátory jsou využívány finanční zdroje, svoboda, pocit fyzického bezpečí, zdraví a sociální podpora, možnost získání informací a kompetencí, fyzikální prostředí a doprava;
- *spiritualita* – za indikátory u ní slouží religiozita a osobní přesvědčení.

Sociologický přístup ke kvalitě života

Podle sociologického pohledu je kvalita života „kvalitativní parametr lidského života, životního stylu a životních podmínek společnosti.“ (Balogová, 2005, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 162) V rámci sociologického pohledu bývá v kvalitě života rozlišována rovina obecná a rovina života jedince. „V obecné rovině je podle sociologie kvalita života určena především protikladem k objemovým, ekonomickým a se ziskem souvisejícím kritériím výkonnosti a úspěšnosti společenského systému. Na úrovni života jednotlivce bývá kvalita života proti konzumnímu životnímu stylu preferujícímu vlastnictví, které samo o sobě nemůže člověka uspokojit a kompenzovat nedostatek či absenci uspokojování jiných potřeb, zejména duchovního charakteru. Zde kvalita života překračuje rámec čistě materiálních potřeb, které je možné uspokojit prostřednictvím zboží.“ (Maříková a kol., 1996, s. 557)

Z hlediska sociologie je možné kvalitu života popisovat například s ohledem na taková kritéria, jakými jsou životní úroveň, způsob života či životní styl. K dalším pojmům, které mají vztah k sociologickému přístupu ke kvalitě života, patří potřeby a hodnoty v životě člověka.

Životní úroveň je standardním hlediskem pro vyjádření míry uspokojení materiálních potřeb. V procesu uspokojování potřeb na počátku vzniká uvědomělá potřeba, která je posléze v závislosti na možné spotřebě uspokojována. Míra uspokojování potřeb má subjektivní charakter, jelikož mezi mírou kvality života a uspokojováním materiálních potřeb neexistuje úměra (srovnej Tokárová, 2002, s. 13). Z toho důvodu je možné se setkat i s názorem, že tato kategorie je vágní (viz např. Nový a kol., 1997, s. 148 a další). Kategorie „způsob života“ charakterizuje život jedince jako celek, přičemž současně zohledňuje jeho charakter, strukturu a obsah (srovnej Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 30). „Životní způsob je spojením objektivních (utváření společné činnosti, společenské vztahy a vazby lidí, způsob jejich soužití, chování lidí) a subjektivních (cíle společnosti, sociálních skupin a jednotlivců, zájmy a motivy činností, hodnoty a normy) aspektů života a společnosti a vystupuje jako jejich strukturovaný projev, projev jejich materiálního a duchovního života“ (Nový a kol, 1997, s. 145). Způsob života je kromě toho diferencován v závislosti na příslušnosti k sociální skupině. Ovlivňují jej též podmínky a tradice. Životní styl je podle Balogové možno vymezit jako „...míru a způsob zvnitřnění zformovaných norem a zvyklostí ve způsobu života, jako i podíl vlivu osobních fyzických a duševních dispozic, návyků, charakteru, temperamentu, osobních potřeb a zájmů na zaměřenost a způsob činností nebo chování lidí.“ (Balogová, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 160).

Potřeby představují vyjádření toho, co je pro jedince, popřípadě pro skupinu žádoucí. Rozlišovány bývají potřeby primární a sekundární. „Za primární (biologické, fyziologické, vitální, přirozené) potřeby se obvykle pokládá hlad, žízeň, spánek, potřeba kyslíku (dýchání), vyměšování, aktivity, přístřeší a udržování optimální teploty, tzn., že se jedná o třídu potřeb, vztahující se k zajištění (udržení) holé fyzické existence individua, ... za sekundární (sociální, získané, naučené, umělé, kulturní apod.) se považují potřeby, které vznikají buď způsobem uspokojování primárních potřeb, nebo potřeby naučené socializačním procesem.“ (Geist, 1992, s. 289). Potřeby mají úzkou vazbu na hodnoty, jež je možné vymezit jako předměty, vlastnosti, vztahy a produkty mající pro jedince význam, z čehož vyplývá, že se jedinec snaží o jejich dosažení. Jako

takové hodnoty vycházejí ze zájmů a potřeb, může se jednat o cíle a ideály, které mají svůj vztah ke smyslu a normám lidského života (Jesenský, 2000, s. 36).

Holandský sociolog R. Veenhoven ve své stati *Quality-of-life and happiness: Not quite the same* (2001) uvádí, že kvalita života je ovlivňována těmito sociálními činiteli (<http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2001e-full.pdf>):

- materiální bohatství – je vyjádřeno hrubým domácím produktem a kupní silou příslušné měny;
- životní standard – tento je představován úrovní výživy, hygieny a bydlení;
- ochrana osob – souvisí s takovými jevy, jakými jsou bezpečí, vraždy, násilí nebo vandalismus;
- svoboda – jde především o dodržování lidských práv, politickou, individuální a osobní svobodu;
- sociální rovnost – akcentuje zejména rovnost mezi pohlavími a postavení menšin;
- kulturní klima – jeho páteří je přístup ke vzdělání a k informacím;
- sociální klima – je ovlivňováno např. tolerancí, důvěrou k institucím, elitám, ale i výdaji na zbrojení;
- populační tlak – vyznačuje se zvyšujícím se podílem seniorů v rámci populace;
- modernizace – souvisí s takovými jevy, jako např. urbanizace, industrializace a individualizace.

Ekologický a enviromentální přístup ke kvalitě života

Ekologické a environmentální podmínky nelze při výkladu ke kvalitě života rovněž opomenout, neboť mají přímý vliv na život člověka. Jak vyplývá z ustanovení čl. 35 odst. 1 Listiny základních práv a svobod¹, má každý právo na příznivé životní prostředí. Poslední období je charakteristické tím, že se vyskytuje stále více problémů a krizí ekologického rázu. V této souvislosti je však nutné si uvědomit, že účinné řešení uvedených problémů není věcí pouze přírodovědců a odborníků z technických oborů, nýbrž každého člena společnosti. Poněvadž se jedná o globální problém, je zapotřebí, aby byl tento problém řešen globálně, přičemž v případě především vyspělých zemí, je nezbytné se vrátit ke skromnějšímu stylu životnímu a tímto opatřením zamezit dalšímu poškození přírodního prostředí. (srovnej Giddens, 1999, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 34).

---

¹ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

U Halečky je možné nalézt podle tohoto přístupu níže uvedené ukazatele kvality života, která je chápána jako jednota ekonomických, politických a kulturních faktorů (2001, s. 65 až 81):

- stav hospodářského systému a možnosti, které skýtá pro aktivní pracovní uplatnění osob a pro tvorbu materiálních a duchovních hodnot;
- způsob odměňování práce, jenž je ve shodě s komplexními kritérii její náročnosti a ekonomické efektivity, přičemž toto hodnocení by mělo být základem zajištění životní úrovně a uspokojování základních lidských potřeb;
- stav zaměstnanosti a systém sociálního zabezpečení vytvořený pro případ nezaměstnanosti;
- stav zabezpečení zdravé výživy obyvatelstva;
- úroveň zdravotní péče;
- podmínky pro společenské a pracovní uplatnění postižených osob;
- ochrana životního prostředí,
- úroveň péče o rodinu a výchovu dětí a péče o děti, které nemají zázemí;
- podmínky pro vzdělávání členů společnosti;
- úroveň zabezpečení plnohodnotného života osob vyššího věku;
- možnosti svobodných společenských aktivit občanů a jejich účasti na společenském životě;
- úroveň demokracie uplatňované ve společenských vztazích a v rámci politického systému;
- stav bezpečí občanů a ochrana lidského života před agresí;
- úroveň zajištění a ochrany lidských práv;
- možnosti trávení volného času;
- úroveň morálky ve společnosti;
- úroveň zabezpečení péče o osoby, jež jsou odkázány na různé formy sociální pomoci.

Psychoterapeutický přístup ke kvalitě života

Základním pojmem tohoto přístupu ke kvalitě života je „psychoterapie.“ Psychoterapii je možné vymezit jako „... soubor verbálních, neverbálních a paraverbálních komunikačních technik užívaných psychoterapeutem k zvýšení

duševního zdraví klienta či pacienta nebo ke zlepšení vztahů uvnitř skupiny, např. rodiny.“ Psychoterapie současně zahrnuje i prevenci proti narušování duševního zdraví.

Psychoterapeutický přístup ke kvalitě života je uplatňován během rehabilitace pacientů. V jejím rámci dochází ke kombinování psychoterapeutických postupů s ostatními rehabilitačními prostředky (např. s fyzioterapií nebo ergoterapií). Toto se děje s cílem dosáhnout maximální možné kvality života pacienta. Ačkoliv je tento v důsledku nemoci do určité míry omezen, je možné zvýšit kvalitu života takového pacienta rozvojem a naplněním jeho pozitivních možností (Vymětal, 2001, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 30).

1.2 Měření kvality života

Měření kvality života bývá prováděno různými metodami či nástroji. Tyto nástroje jsou různými autory v závislosti na rozdílných klasifikačních kritériích začleňovány do různých skupin.

Ze zahraničních autorů např. Martínez a Martin dělí nástroje, které jsou používány k měření kvality života do dvou velkých skupin (Martínez, Martin, 1998, citováno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 52):

1. Obecné nástroje měření kvality života – jedná se o nástroje, které jsou multidimenzionálního rázu. Jako takové zahrnují široké spektrum oblastí, díky čemuž je možné je aplikovat na osoby s různým zdravotním stavem nebo různými chorobami. Těmito nástroji se jednak měří schopnosti v jednotlivých oblastech a dále se zjišťují profily zdraví, jež jsou zpracovávány coby dotazníky, jimiž se zjišťují nejdůležitější aspekty kvality života osoby. Těžiště jejich využití spočívá v rámci programů zdravotní péče, průzkumů obecného zdravotního stavu a při porovnávání jednotlivých nemocí. Jako jejich potencionální nedostatek je možno označit nízkou citlivost v některých oblastech měření a při vyhodnocování specifických změn.
2. Specifické nástroje měření kvality života – zaměřují se na určitý aspekt, jež je považován za stěžejní v dané oblasti měření. Tyto aspekty obvykle bývají specifické pro určitou nemoc, schopnost, populaci či podmínky. Přednost těchto nástrojů měření spočívá v úzké specializaci, která ve srovnání s obecnými nástroji měření umožňuje daleko citlivěji zhodnotit příslušnou oblast.

Z našich autorů např. Křivohlavý klasifikuje metody měření kvality života do tří velkých skupin (2002, s. 165):

1. objektivní metody měření kvality života – jedná se o metody, u nichž kvalitu života posuzuje jiná osoba;
2. subjektivní metody měření kvality života – hovoříme o nich tehdy, pokud hodnotitelem je sama příslušná osoba;
3. smíšené metody měření kvality života – představují kombinaci obou shora uvedených metod.

Objektivní metody měření kvality života. K objektivním metodám měření kvality života náleží např. metody APACHE II, The Karnofsky Performance Scale, Visual Analogue Scale (VAS), Index kvality života (ILF) nebo Spitzer Quality of Life Index (SQLI).

Metodu APACHE II (zkratka vzniklá z počátečních písmen anglických slov Acute Physiological and Chronic Health Evaluation System) je možné charakterizovat jako hodnotící systém akutního a chronicky změněného zdravotního stavu. Smyslem této metody je postižení celkového stavu pacienta na základě zejména fyziologických a patofyziologických kritérií. Podstatou metody APACHE II je posuzování vážnosti onemocnění pacienta v závislosti na tom, v jaké míře (vyjádřeno kvantitativně v číselné podobě jako skóre) se odchyluje stav pacienta od normy. Celkové skóre metody APACHE II se přitom pohybuje v rozpětí od 0 do 71 bodů, přičemž při vyhodnocování platí, že čím vyšší je skóre, tím vyšší je pravděpodobnost úmrtí pacienta (Poses a kol., 1996, in: Křivohlavý, 2002, s. 165 a 166).

Metoda The Karnofsky Performance Scale je zaměřena zejména na tělesnou dimenzi kvality života. Hodnota Karnofskyho indexu je stanovována lékařem, který se tímto indexem vyjadřuje k pacientovu celkovému zdravotnímu stavu k určitému datu. Toto hodnocení se provádí v procentuálním vyjádření, tj. v rozmezí od 0 do 100 % (Bowling, 1992, in: Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 54). Procentuální vyjádření celkového zdravotního stavu pacienta stanovené lékařem má následující význam (http://www.volny.cz/j.krivohlavy/clanky/c_kvalita.html):

- 100 % – vyjadřuje normální stav pacienta, při němž se neprojevují žádné obtíže;
- 90 % – představuje normální výkonnost pacienta, jež je provázena minimálními projevy choroby;
- 80 % – jedná se o normální výkonnost pacienta, která je ovšem doprovázena vypětím a drobnými příznaky nemoci;

- 70 % – je charakteristická omezenou výkonností pacienta, samoobslužnost je však u něj zachována, pacient se nachází v pracovní neschopnosti;
- 60 % – pacient má omezenou výkonnost a občas potřebuje cizí pomoc;
- 50 % – jedná se o omezenou výkonnost pacienta, který sice není trvale upoután na lůžko, avšak potřebuje ošetrovatelskou a lékařskou péči;
- 40 % – pacient je již trvale upoután na lůžko a nezbytně potřebuje lékařskou odbornou péči;
- 30 % – jde o vážně nemocného pacienta, u kterého je nezbytná odborná péče a podpůrná léčba, hospitalizace je u něj indikována;
- 20 % – takový pacient je velmi těžce nemocen, a proto je u něj nutná hospitalizace, odborná péče a aktivní podpůrná léčba;
- 10 % – tento pacient je moribundní (pomalu umírá), nemoc u něj rychle pokračuje a léčení není provázeno účinným zlepšením (nepomáhá);
- 0 % – jedná se o něj tehdy, pokud je pacient mrtev.

Metoda Visual Analogue Scale (VAS) vychází při hodnocení kvality života pacienta z jeho celkového stavu. Její podstata spočívá v tzv. vizuálním škálování celkového stavu pacienta. Vyhodnocení je prováděno tak, že se výsledky zaznamenávají na deseticentimetrovou vodorovnou úsečku, popřípadě na úsečku stoupající pod úhlem 45°, přičemž na počátku těchto úseček jsou dva extrémy – mimořádně špatný celkový zdravotní stav pacienta, respektive velmi dobrý celkový zdravotní stav pacienta (Křivohlavý, 2002, s. 166).

Metoda Index kvality života (ILF) byla pokrokem v měření kvality života, neboť zavedla slovně formulovaná kritéria, jimiž jsou např. celkový emocionální stav, sociální opora, sebeobslužnost pacienta, bolest pacienta, zvládání těžkostí spojených s chorobou apod. Přínosem této metody je rovněž to, že kritéria kvality života stanovuje nikoliv jen samotný hodnotitel, nýbrž i psychologové, lékaři, příslušníci zdravotnického personálu aj. Stav pacienta lze u této metody odstupňovat po jednotlivých dimenzích (např. na pětistupňové škále). Tato metoda rovněž umožňuje hodnocení stavu pacienta např. v jednotlivých určených časových úsecích (kupř. během delšího léčení), za různých situací apod. (Křivohlavý, 2002, s. 168). Postupem času se tato metoda rozvíjela v tom směru, že docházelo ke zvyšování počtu sledovaných dimenzí života. V důsledku toho se objevilo na dvacet různých přístupů měření kvality života hodnotitelem (k tomu viz Křivohlavý, 1988).

Metoda Spitzer Quality of Life Index (SQLI) byla nazvána podle svého tvůrce W. O. Spitzera, který do indexu zahrnul následující dimenze kvality života: aktivita, každodenní život, vnímání zdraví, podpora rodiny a přátel a pohled na život. Tento nástroj byl vytvořen pro využití v léčebné praxi lékařů – onkologů a léčících dlouhodobě (chronicky) nemocné pacienty. Tato metoda tedy není určena k mapování kvality života u zdravých jedinců. Je využívána k zjišťování zdravotního stavu a kvality života shora uvedených pacientů před terapií a po jejím ukončení. Každá výše uvedená dimenze zahrnuje okruh lidských činností a dotazovaný (pacient) označuje míru aplikovatelnosti předmětné aktivity ve svém životě. Tak se děje za pomoci škály, jež sestává z pěti částí o třech možnostech. K hodnocení odpovědí se používá 0 až 2 body, z čehož je zřejmé, že celkové vyhodnocení odpovědí se může pohybovat v rozpětí od 0 do 10 bodů. Škála může být vyhodnocena ve formě celkového skóre či může docházet k interpretaci jejích jednotlivých částí (Bowling, 1992, uvedeno dle Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 55).

Subjektivní metody měření kvality života. K subjektivním metodám měření kvality života náleží např. metody Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life (SEIQoL), Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life - Direct Weighting (SEIQoL-DW), Lancashire Quality of Life Profile (LqoLP), Lancashire Quality of Life Profile-European Version (LQoLP-EU) nebo dotazník SQUALA.

Metoda Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life (SEIQoL; Systém individuálního hodnocení kvality života) je postavena na premise, že myšlenky a činy lidí jsou výsledkem jejich osobních představ – tzv. mentálních konstruktů, jež mají o věcech, lidech, ideálech apod. Mentální konstruktury jsou přitom uspořádány v určité hierarchii. Z toho vyplývá, že chceme-li porozumět nějakému jedinci, je nutné v první řadě pochopit jednak podobu žebříčku jeho mentálních konstruktů (představ, hodnot, cílů apod.), stejně jako způsob vytváření tohoto žebříčku. Vystižení pojetí mentálních konstruktů se provádí metodou Repertory Grid (metodou sítí životních pojetí a cílů) vytvořenou Kellym (1995), jež byla modifikována tak, aby jí bylo možno měřit kvalitu života a zjišťovat osobní cíle (Křivohlavý, 2002, s. 171 až 172). Podstatou metody SEIQoL je strukturovaný rozhovor, v jehož průběhu se tazatel snaží zjistit aspekty života závažné pro respondenta. Dotazovaná osoba tak během strukturovaného rozhovoru uvádí pět životních cílů (cues) považující za dominantní v dané situaci. Cue představuje jeden z klíčových pojmů metodiky SEIQoL. Je překládán coby životní cíl nebo cíl snažení, čili jako cílově zaměřený podnět k aktivitě (Křivohlavý, 2001, s. 244).

K nejčastějším takto uváděným cílům náleží zdraví, štěstí, rodina, práce, víra (náboženství), životní podmínky, finance, vzdělání apod. (Křivohlavý, 2002, s. 173). Při hodnocení je dotazovanou osobou uváděna míra uspokojení (prostřednictvím škály od 0 do 100 %) s dosahováním určitého životního cíle.

Metoda Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life - Direct Weighting (SEIQoL-DW) vychází z metody SEIQoL. Základ metody SEIQoL-DW tvoří polostrukturovaný rozhovor, jenž zahrnuje tři kroky – identifikaci životních cílů, zjištění stávajícího stavu každého životního cíle a kvantifikaci relativní důležitosti daných životních cílů. V průběhu polostrukturovaného rozhovoru tedy dotazovaný označuje oblasti svého života, které shledává jako nejvýznamnější. Současně hodnotí svůj výkon v označených oblastech, jakož i spokojenost u každé z nich. Metoda SEIQoL-DW sestává z pěti barevných disků otáčejících se kolem centrálního bodu. Každá z těchto částí vyjadřuje nějakou oblast života, která je respondentem označena jako důležitá pro jeho celkovou kvalitu života. Těchto pět barevných disků je podloženo diskem s větším průměrem se stupnicí od 0 do 100, za jejíhož využití respondent označí důležitost jednotlivých oblastí pro kvalitu života. Označí-li respondent pod pět oblastí, je nutno adekvátně upravit procentuální zastoupení jednotlivých oblastí (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 57 až 59).

Lancashire Quality of Life Profile (LQoLP), Lancashire Quality of Life Profile-European Version (LQoLP-EU). Metoda LQoLP byla vyvinuta za využití Lehmanova „Rozhovoru o kvalitě života“ Oliverem. Je využívána zejména při zkoumání kvality života psychiatrických pacientů. Tato metoda je charakteristická tím, že v několika oblastech kombinuje subjektivní i objektivní aspekty života jedince. K těmto oblastem náleží práce a vzdělání, volný čas, vyznání, finance, životní situace, právní status a bezpečnost, vztahy s rodinou, sociální vztahy a zdraví. Hodnocení dále zahrnuje i následující oblasti: pozitivní a negativní city, sebehodnotící stupnice, měření obecné spokojenosti, stupnice kvality života a vnímané skóre kvality života. Informace o jedinci jsou zjišťovány formou sebesposuzujícího rozhovoru zahrnujícího 105 položek. K hodnocení subjektivních aspektů je využívána sedmibodová stupnice životní spokojenosti (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 60 až 61).

Dotazník SQUALA (název pochází z počátečních písmen Subjective Quality of Life Analysis) je možno charakterizovat sebesposuzovací dotazník vycházející z třístupňové teorie potřeb A. Maslowa. Vedle vnějších skutečností každodenního života v sobě obsahuje také interní hodnoty jedince – např. prožitek svobody, pravdy či

spravedlnosti, přičemž u těchto položek je uplatňována maximální míra subjektivity názoru (Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 63). Každá položka je respondentem vyhodnocována podle pětibodové škály, která vyjadřuje subjektivní důležitost dané oblasti, přičemž současně respondent specifikuje, jak je s příslušnou oblastí spokojen. Princip tohoto měření nejvíce odpovídá Calmanově definici kvality života, podle něhož jde o „zjišťování rozdílu mezi přáním a očekáváním na jedné straně a jeho reálnou situací na straně druhé“ (citováno dle Dragomirecká, Škoda, 1997, s. 17). Dotazník SQUALA má poměrně široké možnosti využití, když jej lze využít v medicínské, sociální, psychologické či pedagogické oblasti hlavně pro diagnostiku nebo pro zkvalitnění péče a služeb.

Smíšené metody měření kvality života. Ke smíšeným metodám měření kvality života patří zejména Manchester Short Assessment of Quality of Life (MANSA) a Life Satisfactory Scale (LSS).

Metodu Manchester Short Assessment of Quality of Life (MANSA; v překladu krátký způsob hodnocení kvality života) vytvořili vědci z univerzity v Manchesteru. V rámci této metody není hodnocena nikoliv jen celková spokojenost se životem, nýbrž i spokojenost s určitými dimenzemi, mezi které patří vlastní zdravotní stav, sebepojetí, sociální vztahy, rodinné vztahy, bezpečnostní situace, právní stav, životní prostředí, finanční situace, náboženství, volný čas a zaměstnání. Cílem metody MANSA je zmapovat celkový subjektivní obraz kvality života u daného jedince v konkrétním okamžiku. Variací této metody je výše zmíněná metoda LQoLP (Křivohlavý, 2002, s. 176).

Metoda Life Satisfactory Scale (LSS) je koncipována v rámci předchozí uvedené metody. Její podstatou je tzv. škála životního uspokojení (odsud i její název), jejímž prostřednictvím je hodnocena celková spokojenost se životem i celá řada dílčích dimenzí. Metoda LSS je postavena na stejném principu jako výše rozebíraná metoda VAS. Hodnocení je zde prováděno na vizuální sedmidílné škále se dvěma extrémy a pěti mezistupni (Křivohlavý, 2002, s. 176 a 177).

1.3 Výzkumy prováděné ke kvalitě života

Pro závěr, že kvalita života je fenoménem, který ve značné míře poutá pozornost, svědčí i množství organizací, které se zejména ve světě zabývají zkoumáním kvality života. Namátkou je možné uvést Světovou zdravotnickou organizaci (WHO), Research Unit v Torontu nebo American Thoracic Society (ATS). Každá z organizací

se ovšem odlišuje zaměřením svého zkoumání, neboť se zabývají odlišnými dimenzemi lidského života, které tvoří předmět jejich bádání v této oblasti.

Předmět zkoumání kvality života je Světovou zdravotnickou organizací zaměřen do čtyř oblastí vystihujících dimenze lidského života, které nejsou ovlivňovány takovými charakteristikami, jakými jsou věk, pohlaví, etnikum či postižení. Tyto oblasti jsou obsaženy v měřících nástrojích WHOQOL-BREF a WHOQOL-100 a jedná se o tyto (www.who.int/evidence/assessment-instruments/qol/index.htm; uvedeno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 18 a 19):

- fyzické zdraví a úroveň samostatnosti – zahrnuje takové charakteristiky jedince jako energie a únava, bolest, odpočinek, mobilita, každodenní život, závislost na lékařské pomoci, schopnost pracovat apod.;
- psychické zdraví a duchovní stránka – zde se jedná o takové charakteristiky jedince jako např. sebepojetí, negativní a pozitivní pocity, sebehodnocení, myšlení, učení, paměť, koncentrace, víra, spiritualita, vyznání apod.;
- sociální vztahy – zahrnují především osobní vztahy, sociální podporu, sexuální aktivitu aj.;
- prostředí – zde se jedná hlavně o finanční zdroje, svobodu, bezpečí, dostupnost zdravotnické a sociální péče, domácí prostředí, příležitosti pro získávání nových vědomostí a dovedností, fyzikální prostředí (znečištění, hluk, provoz, klima) apod.

Centre for Health Promotion, Quality of Life Research Unit při Universitě v Torontu která je orientováno nikoliv jen na zdravotní determinanty, nýbrž se zabývá i spokojeností jedince. Původně bylo zamýšleno, že tato instituce vytvoří profil k měření tělesně postižených, avšak posléze zde bylo vytvořeno širší spektrum profilů kvality života. Tyto profily měření kvality života zohledňují fyzické, psychické a duševní schopnosti jedince, jeho vazby na prostředí i možnosti udržování a zlepšování schopností a vědomostí (www.utoronto.ca/qol/projects.htm, uvedeno dle Vaďurová, Mühlpachr, 2005, s. 19).

Další z institucí zabývajících se kvalitou života je American Thoracic Society (ATS). V pojetí této instituce je kvalita života obecný pojem zahrnující všechny oblasti života, které determinují jeho různorodost. Spokojenost se životem sestává ze dvou složek, z nichž první ukazuje na to, jaká důležitost je jedincem dané oblasti připisována, druhá pak vyjadřuje to, jak je jedinec s příslušnou oblastí spokojen. Je-li jedinec

s určitou oblastí svého života, kterou považuje za důležitou, subjektivně spokojen, je možné konstatovat, že kvalita života je vyšší, nežli v opačném případě (www.ats.org/qol/key.asp, uvedeno dle Vaňurová, Mühlpachr, 2005, s. 20 a 21).

V České republice je výzkum kvality života prováděn např. E. Dragomireckou a C. Škodou. Tito nejsou specializováni na určitou oblast, nýbrž mají snahu o podání komplexní a subjektivní charakteristiky tohoto fenoménu. Jejich koncept kvality života zahrnuje čtyři oblasti: zdravotní stav, každodenní aktivity, sociální oblast a vnitřní realitu. Každá z uvedených oblastí se dále skládá z několika podoblastí (Dragomirecká, Škoda, 1997, s. 427).

2 Kvalita života Romů

2.1 Romové a jejich specifika

2.1.1 Definice pojmu „Rom“

Pro další výklad je nezbytné vymežit samotný pojem „Rom“. V této souvislosti je zapotřebí předeslat, že pojmu „Rom“ bývá užíváno k označení příslušníků etnických skupin indického původu, jež je používáno samotnými příslušníky těchto etnických skupin. Pojem „Rom“ má v překladu několik významů – lze jej překládat jako „muž“, ale také jako „člověk“. V ženském rodu je používáno pojmu „romňi“, což značí „romská žena“. V obou případech se těchto pojmů užívá ve smyslu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (tj. romštinou) a původem. Pokud se týká etymologického původu pojmu „Rom“, tak tento není zcela zřejmý. Je možné se domnívat, že tento pojem pochází z indického slova „rom“, čili „člověk“ (<http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/01>).

V běžné každodenní praxi bývá pojem „Rom“ velmi často nesprávně používán k označení různých osob, jež s romským etnikem nemají vůbec nic společného. Ke správnému používání tohoto pojmu je nutné si uvědomit, že používání pojmu „Rom“ souvisí se třemi okruhy znaků, které odlišné, a proto je není možné směšovat či zaměňovat. Jedná se o následující okruhy znaků:

- etnická identita – v tomto pojetí je za Roma považována osoba, která se sama považuje za příslušníka romského etnika (v některých případech národa). Ačkoliv toto pojetí vypadá na první pohled vcelku jednoduše, mohou se při chápání pojmu „Rom“ v tomto významu vyskytnout určité pochybnosti, které pramení z toho, že etnická či národnostní identita není ničím původním, vrozeným nebo daným, ale je výslednicí výchovných, osvětových a politických determinant. Tuto skutečnost lze ilustrovat na tom, že ve smyslu etnické nebo národnostní identity se za Romy mohou sami považovat paradoxně rovněž jedinci, u kterých došlo ke zvnitřnění hodnot většinové společnosti tím, že si osvojili moderní chápání kategorie etnicity, respektive národa. V této souvislosti je však nutno upozornit na to, že v tradiční romské kultuře se skupinová identita a z ní pramenící pocit sounáležitosti odvozuje zejména z rodové a nikoliv z etnické příslušnosti;

- fyzická charakteristika osob – za Roma je považována osoba s určitými fyziologickými znaky. Obvykle bývají za tyto znaky považovány fyzické nebo biologické znaky, barva pleti, vlasů a očí. Podle kritéria fyziologických znaků mohou být za „Romy“ považovány jak osoby, jež jednají, smýšlejí a jednají ve shodě s příslušníky majoritní společnosti, přičemž jsou kulturně součástí majoritní společnosti, stejně jako osoby vyznávající hodnoty „tradiční romské kultury“, které se v důsledku toho chovají a smýšlejí v souladu s diametrálně odlišnými hodnotami a vzorci;
- kulturní kritérium – podle tohoto kritéria je za Roma považována osoba sdílející tradiční romskou kulturu, kterou se rozumí jiný způsob myšlení, hodnotový systém, jiné životní strategie a odlišné normy a hodnoty, kterými se jedinec během života řídí. Původ romské kultury je nutno hledat v romských osadách na východním Slovensku, odkud pochází většina Romů, kteří se u nás v současnosti vyskytují. Romové se v tomto pojetí odlišují od příslušníků většinové společnosti systémem norem, hodnot a způsobem řešení problémů i odlišnými principy sociální organizace nikoliv tedy barvou pleti či identitou. Mezi nositele romské kultury a příslušníka romského národa však nelze dát rovnítko, poněvadž nositel tradiční romské kultury se nemusí považovat za Roma jako příslušníka romského národa, zatímco jedinec, jenž sám sebe považuje za Roma v národnostním smyslu, nemusí být vždy nositelem tradiční romské kultury.

Ze shora uvedeného je zřejmé, že se tzv. romská identita a fyziologické znaky vzájemně nepodmiňují, ba se dokonce někdy vylučují. To v praxi znamená, že jedinci, navenek vyhlížející jako Romové, mohou být v konečném důsledku nositeli kterékoliv kultury, což vyplývá z toho, že kulturu nabývá jedinec během procesu ontogeneze, nikoliv na základě své genetické výbavy.

2.2.2 Původ, historie a tradice Romů

Přestože původ Romů je do jisté míry obestřen tajemství, podle názoru převážné části autorů jsou Romové (Cikáni) původem z Indie, z níž se vydali na pouť po Asii a později i po Evropě kolem roku 420 n. l. Dostupné prameny nás informují o tom, že Romové ve své pravlasti nebyli homogenním společenstvím. V době, kdy opouštěli Indii, náleželi k nejspodnějším sociálním vrstvám (hlavně ke zcela nejnížší vrstvě tzv.

nedotknutelných²), které byly navzájem diferencovány podle ekonomické role a profesního zařazení (Nečas, 1997, str. 11). Ve zmíněné době odešlo z Indie zhruba dvanáct tisíc Romů. Tito se zpočátku usadili v Persii, a v 7. a 8. století se odsud vydali i do dalších zemí. Putování Romů pokračovalo též ve 13. století, kdy lze Romy vystopovat v okolí Černého moře. V průběhu 15. století pozvolna pronikli do Uher a posléze přes Německo do Švýcarska. Zhruba v téže době pronikají rovněž do Španělska, do Francie a do Velké Británie. Přesnější datování příchodu Romů do jednotlivých zemí Evropy není v řadě případů možné, neboť jednotlivé skupiny Romů do nich pronikaly izolovaně v různé době a každá kromě toho i jinou cestou. Proto lze při přibližném datování příchodu Romů do jednotlivých částí Evropy vycházet toliko z dosud dochovaných záznamů z archivů jednotlivých měst.

Za první zmínky o Romech na našem území bývají v minulosti často vydávány kapitola z kroniky tak řečeného Dalimila nazvaná „O Kartasiech pohanských“ či úryvek z Popravčí knihy pánů z Rožmberka, která je datována do roku 1399. Seriózně však lze výskyt Romů na našem území doložit až v roce 1417, kdy na naše území pronikl předvoj přibližně tří stovek Romů. Tento předvoj byl naším obyvatelstvem přijat vlídně, proto se k nám později přistěhovaly další skupiny Romů z okolních zemí, kde byli Romové vystaveni poměrně přísné perzekuci. Živobytí si Romové zajišťovali tradičními řemesly, ale výjimečné u nich nebyli ani krádeže a podvody. Právě tato skutečnost způsobovalo averzi majoritní společnosti vůči Romům. Svůj podíl na averzi vůči Romům mělo i to, že katolická církev začala poukazovat na nesoulad chování Cikánů s chováním, jež je očekáváno od poutníků činících pokání, a na nesoulad jejich chování s křesťanstvím vůbec (<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>).

Roku 1688 byl císařem Leopoldem I. vydán císařský dekret o vypuzení Romů ze země, jenž byl následován sérií reskriptů, patentů a mandátů, kterými byli Romové postaveni mimo zákon. Dne 21. srpna 1688 byli Romové Leopoldem I. vypovězeni ze země, později – dne 11. července 1697 – jim byli prohlášeni za psance (Vogelfrey). Na základě uvedených právních norem mohli být romští muži kýmkoliv během pronásledování beztrestně zastřeleni, po zadržení byli trestáni smrtí. Romské ženy a děti bylo možno trestat uříznutím uší a vyhnáním za hranice města (Nečas, 1995, str. 17). Zmíněná opatření byla zmírněna až za panování Marie Terezie (1740 až 1780) a

---

² Indická společnost byla členěna na několik kast. Nejvyšší kastou byli brahmíni (kněží), níže byly kasty kšátriů (vládců a bojovníků), vajšijů (řemeslníků, rolníků a obchodníků) a šúdrů (sluhů a pomocných sil). Nejnížší byla kasta tzv. nedotknutelných.

zejména pak za vlády jejího syna, císaře Josefa II. (1780 až 1790). Tento se snažil přimět Cikány k vedení řádného života tak, že v Uhrách a Sedmíhradsku nechal pro ně postavit domy, avšak tito je po krátké době opustili a pokračovali dál v kočovnickém způsobu života. Nomádský způsob života uplatňovali Romové rovněž v 19. století, kdy vůči nim byly zaměřeny další restrikce, a to zejména v době tzv. Bachova absolutismu (jedná se o období po roce 1852).

V období tzv. první republiky (1918 až 1938) došlo k oficiálnímu uznání Romů jako národnostní menšiny. Přes tuto skutečnost však byl i poté proti nim uplatňován zákon o potulce z roku 1885 a rovněž ze strany úřadů jim byla nadále věnována mimořádná pozornost. V roce 1927 došlo k přijetí zákon č. 117/1927 Sb. z. a n., o potulných cikánech. Tento byl v roce 1928 doplněn i nařízením, které jej provádělo. V centru pozornosti zmiňovaného zákona, který se měl podílet na řešení cikánské otázky, stála evidence Romů. Jak vyplývalo z ustanovení § 1 zákona č. 117/1927 Sb. z. a n., za potulné cikány byli pokládáni „... cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku - hlavně v zimě - stálé bydliště.“ K pořízení prvních soupisů potulných cikánů došlo za vzájemné spolupráce policie a četnictva mezi červnem 1928 až srpnem 1929. V tomto období bylo zaevidováno bezmála čtyřicet tisíc Romů ve věku nad čtrnáct let. Po jejich zaevidování jim byla vystavena tzv. „cikánská legitimace“, kterou byli povinni neustále mít u sebe, a kterou byli povinni se prokázat na požádání bezpečnostního orgánu nebo úřadu. Kočující Romové byli kromě toho povinni si zažádat o kočovnický list, jenž jim byl příslušnými úřady vystavován na dobu maximálně jednoho roku. Navíc byli kočující Romové omezeni i v řadě dalších aspektů, k nimž zejména náležel např. směr kočování či skutečnost, že kočování bylo omezeno na okruh rodiny.

Před vypuknutím druhé světové války se na území dnešní České republiky vyskytovalo zhruba šest tisíc českých a moravských Romů. K těmto Romům v závěru třicátých let minulého století přibily i romské rodiny pocházející z Německa a později i rodiny usídlené původně v Rakousku. Po obsazení naší republiky Německem bylo protektorátní vládou v roce 1939 vydáno nařízení o trvalém usazení Romů. Na trvalé usídlení byla Romům stanovena lhůta v délce trvání dvou měsíců. Především Romové, kteří neuposlechli uvedené vládní nařízení, byli po roce 1942 transportováni do táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, z nichž byli později transportováni do koncentračních táborů Osvětim II – Březinka, Buchenwald, Ravensbrück, Mittelbau aj.

V důsledku těchto opatření se konce války dočkalo jen cca šest stovek českých a moravských Romů.

Po osvobození v roce 1945 byli Romové ve velkém přesouvání ze Slovenska do českého pohraničí, v němž bylo zapotřebí zalidnit oblasti po odsunutí původních německých obyvatel. Zde, ale i jinde na území republiky, měli být Romové pracovní silou v zemědělství a průmyslu. Takto byli postupně přesouváni Romové do Chebu, Plzně, Kladna, Ústí nad Labem, Mostu, Pardubic, Prahy, Brna, Olomouce, ale i jiných měst a do jejich okolí. Při soupisech obyvatelstva v letech 1947 a 1948 tak byl v těchto lokalitách zjištěn vysoký počet Romů. Problémem při přesídlování slovenských Romů do Čech bylo to, že tito přišli do diametrálně odlišných podmínek, na které nebyli zvyklí. Pro jejich původní prostředí bylo typické, že k obživě Romové využívali hlavně příležitostné práce pro sedláky, za které byli zpravidla odměňováni v naturáliích (zemědělských produktech apod.). Nové prostředí tak bylo pro slovenské Romy spojeno se změnou jak charakteru práce, za niž dostávali oproti dosavadním zvyklostem mzdu. Novinkou byl pro přesídlené Romy i jazyk, jímž museli komunikovat se svým okolím, stejně jako obyvatelé.

V průběhu šedesátých a sedmdesátých let minulého století docházelo na základě zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob k násilnému usazování kočovných Romů na našem území. Podle tohoto zákona musely veškeré osoby žijící kočovným nebo polokočovným způsobem života zanechat dosavadního kočovného způsobu života a usadit se na stálém místě. V souladu s ustanovením § 3 tohoto zákona bylo možno tomu, kdo setrval u kočovného způsobu života, ačkoliv mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, potrestat pro spáchání trestného činu odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta. Na základě tohoto zákona byly Národními výbory provedeny soupisy osob, Romům bylo zajištěno ubytování a později i zaměstnání. Tyto snahy byly motivovány dobrým úmyslem, avšak nebraly do úvahy skutečnost, že nelze v krátkém časovém období změnit způsob života praktikovaný Romy po řadu století.

Ve shodě s Usnesením vlády ČSSR č. 502/1965 Sb. docházelo v průběhu let 1965 až 1970 k záměrné asimilaci Romů, jejich organizovanému rozptylu a likvidaci nepohodlných romských organizací. Během tohoto procesu byla zamýšlena likvidace romských osad na Slovensku, stejně jako cikánských ulic a čtvrtí. Veškerá zmíněná opatření však nezohledňovala osobní problémy Romů a jejich příbuzenské vztahy, které jsou Romy kladeny na přední místo. Z těchto důvodů rozptyl i asimilace se u Romů neseťkávaly s pochopením a nakonec se je proto ani nepodařilo v zamýšlené

podobě realizovat. Vládní usnesení vytvořilo Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, jehož úkolem byl dohled nad rozptylem a odsunem Romů z míst jejich silné koncentrace.

Reformní snahy v roce 1968 přinesly i přehodnocení přístupu k tzv. „cikánské otázce“. Toto lze dokumentovat tím, že tehdy vznikl Svaz Romů ČSR a SSR, který si vytkl za cíl podílet se na řešení problémů Romů, především pak odstranit jejich každodenní diskriminaci. Svaz Romů zapracoval tyto cíle do programu, který zahrnoval způsoby řešení sociálních, materiálních a kulturních úkolů při respektování specifik romské minority, které měly být realizovány za spolupůsobení příslušných státních orgánů. Součástí programu byly též otázky vzdělávání, rozvoje svébytných prvků kultury, umění, hudby, tance, zpěvu apod. K prioritám programu náležela rovněž snaha o zaměstnanost Romů, která měla být provázena zvyšováním jejich kvalifikace, pracovní morálky a zvyšováním celkové životní úrovně Romů. Činnost svazu byla komplikována tím, že Romové od něj očekávali okamžité vyřešení svých problémů. Pokud k této komplikaci přičteme nízkou kázeň členů, jejich nízký počet a špatné hospodaření, není divu, že výsledkem tohoto stavu byl zánik Svazu Romů v roce 1971 (<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>).

Další vývoj romského etnika u nás byl determinován hromadným přesídlováním Romů ze Slovenska do českého pohraničí. Tento krok na jedné straně znamenal přínos spočívající v přílivu pracovní síly do průmyslových oblastí, na straně druhé s sebou přinášel i řadu komplikací. Tyto komplikace z pohledu majority spočívaly v narušení sociální stability některých měst s velkou koncentrací Romů. Z pohledu samotných Romů hromadné přesuny romských rodiny zapříčinily opouštění romské kultury, jejich tradičního způsobu života, existujících sociálních a morálních norem, skupinové kontroly a přirozených sociálních vazeb. Tyto okolnosti vyústili do velké frustrace Romů, jež byla doprovázena jejich sociálním a mravním úpadkem, jakož i zvýšenou agresivitou a rostoucí kriminalitou. Proto byla romská otázka od počátku 70. let až do roku 1989 několikrát předmětem jednání exekutivy, jejichž výsledkem byla opatření ve vztahu ke zvýšení kvality bydlení, zdravotní péče a vzdělanosti romské populace.

Rovněž pro období po roce 1989 je charakteristická poměrně velká migrace Romů ze Slovenska do České republiky. Motivace slovenských Romů je přitom jednoznačná – hledají u nás výhody, kterých se jim v mateřské zemi nedostává v takové míře. To vyplývá z lepší ekonomické situace u nás, což je spojeno s lepšími možnostmi uplatnění na trhu práce. K dalším pozitivům, které jim mohou podmínky u nás

nabídnout, jsou podobnost používaného jazyka, u starší generace poměrně dobrá znalost prostředí, nezřídka i příbuzenské vazby na Romy žijící u nás. Svě sehrávají i vyšší sociální dávky, které jsou pro slovenské Romy velkým lákadlem. Toto platí především po vstupu v účinnost nových právních předpisů upravujících systém sociálního zabezpečení, což se promítlo do výrazného poklesu příjmů početných a chudých romských rodin.

Migrace slovenských Romů do České republiky může nabývat různých podob. Obvykle se jedná o návštěvy u příbuzných v různé délce trvání. Tyto mohou být často spojeny s hledání legálního, ale i nelegálního zaměstnání, někdy i s páčáním trestné činnosti. Na druhé straně se Romové ze Slovenska mohou stát oběťmi kriminálního jednání místních Romů. Typicky jde o lichvu, popřípadě o nezaplacení práce, kterou slovenští Romové vykonali pro romské podnikatele. Lze se taktéž setkat s případy, kdy Romové ze Slovenska u nás žádají o azyl.

Společenské změny, k nimž došlo u nás po roce 1989, měly pro Romy různé důsledky. Vývoj po roce 1989 byl spojen pro Romy s některými pozitivními tendencemi, avšak sociálně-ekonomické změny mají pro ně rovněž nemálo negativních důsledků.

Hovoříme-li o pozitivních, pak z těch lze uvést (Urban, 2006, s. 11):

- uznání Romů coby národnostní menšiny;
- základní práva garantovaná Ústavou a Listinou základních práv a svobod;
- přijetí právních předpisů upravujících postavení národnostních a etnických menšin;
- vytvoření Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity;
- zakládání romských sdružení, politických stran a hnutí;
- vznik romské elity snažící se o vytvoření moderního romského národa.

Z negativních jevů, které výrazně Romy ovlivňují po roce 1989, je nutno uvést především tyto (Urban, K., 2006, s. 11):

- výrazné zhoršení ekonomického a sociálního postavení Romů;
- stále výraznější prohlubování sociální diferenciaci ve společnosti;
- podstatně horší možnosti uplatnění nekvalifikované pracovní síly na pracovním trhu;
- velká závislost na dávkách státní sociální podpory, která pramení ze ztráty zaměstnání;

- vznik sociálně vyloučených komunit v důsledku neplacení nájmu a následného vystěhování Romů do holobytů;
- značné rozšíření lichvy v romských komunitách.

Je tedy možné konstatovat, že společensko-ekonomické změny u nás po roce 1989 měly na Romy diskutabilní dopady, kdy jim na jedné straně umožnily naplno uplatnit svoji identitu, na straně druhé jsou však provázeny problémy, které mají na Romy takřka existenční dopady.

2.2.3 Dělení Romů

Pokud hovoříme o subetnickém členění Romů, pak je nutno si v první řadě uvědomit, že původní čeští a moravští Romové většinou nepřežili druhou světovou válku, poněvadž došlo téměř k jejich vyvraždění v německých koncentračních táborech. Po osvobození Československa k nám po roce 1945 začali být přesídlováni slovenští a maďarští Romové z romských osad ze středního a východního Slovenska. Vedle těchto druhů Romů je možné se u nás v současnosti setkat i s olašskými Romy a tzv. německými Romy (Sekyt, 2001, s. 125).

Čeští a moravští Romové. Za tyto bývají označováni Romové žijící v Čechách a na Moravě po několik desítek let. V minulosti byl pro většinu z nich typický kočovný způsob života, což vyplývalo z toho, že jim místní podmínky nedovolovaly se trvale usadit. Identita těchto Romů, přeživších útrapy a masové vyvražďování, které Romy potkalo za druhé světové války, je umocňována poměrně striktním dodržováním zásad konceptu „rituální čistoty“ v porovnání s Romy“, kteří k nám po válce přesídlili ze Slovenska. Někteří původní čeští Romové se v posledních letech vrátilo k pojmenování „Cikáni“, neboť jejich mateřským jazykem je český jazyk. Tímto se snaží odlišit od ostatních Romů (Hübschmannová, 2003).

Slovenští (tzv. servika) a maďarští (tzv. ungrika) Romové. Jsou u nás nejpočetnější skupinou Romů, když jejich podíl na celkovém počtu Romů činí kolem 90 %. Sami sebe označují jako Roma nebo Rumungri, přičemž tato označení pocházejí ze slov Rom Ungro, což značí „uherský Rom“. Oba tyto druhy Romů jsou velmi blízcí svojí kulturou. Podstatou jejich odlišnosti je používán i jiného dialektu romštiny. V historii náležely k jejich klasickým zdrojům obživy kovářství, košíkářství, korytářství, pálení cihel, výkon nádenických prací, hudebnictví a žebrota.

Olašští Romové. Jedná se o potomky kočovných skupin Romů, které se ve střední Evropě objevily v 19. století, kam dospěly z Rumunska. S jejich původní

domovskou destinací souvisí i etymologický původ slova olašský, jenž je odvozen od území zvaném Valachie, které tvoří součást stávajícího Rumunsku. V některých případech je pro ně užíváno rovněž označení „bílí Cikáni“. Na romské populaci u nás se podílí necelými deseti procenty. Předkové dnešních olašských Romů na našem území kočovali až do roku 1959, kdy došlo k jejich nucenému usazení. K tradičním způsobům olašských mužů v minulosti patřilo obchodování, překupnictví s koňmi nebo výroba kotlů. Ženy olašských Romů se živily především věštěním z rukou či výkladem karet. V závislosti na příslušnosti k rodu a na profesní specializaci se olašští Romové dělí na Kalderaši (kotláři) a Lováριοvé (koňští handlíři). Od předchozí skupiny Romů se v současnosti liší především dialektem, dále kulturními normami a zvyky.

Olašská komunita je přísně hierarchizována. Má své volené představitele a v čele komunity stojí král. V čele každé oblasti stojí „vládce“, který má vliv na poměrně velkém teritoriu. Jako příklad lze uvést v Ostravě žijícího krále Lipu, jenž svůj vliv uplatňuje na severní Moravě, na rozsáhlém území Čech včetně Prahy a na části území sousedního Polska. Jiný olašský král uplatňuje svůj vliv na jižní Moravě a části Rakouska.

Pro komunitu olašských Romů je příznačný jejich odmítavý postoj k fyzické práci, eventuálně k práci vůbec. Vystavují se rádi tím, že nikdy nepracovali, přičemž jejich cílem je vyhybat se práci i do budoucna. Obdobně odmítavý postoj mají i ke vzdělání, proto převážná část olašských dětí stěží dosáhne byť i jen základního vzdělání. I v komunitě olašských Romů ovšem za posledních zhruba dvacet let došlo k jistým posunům ve shora uvedených zvyklostech. To se projevuje např. tím, že určitý počet olašských Romů se pokouší nalézt si práci. Další posun spočívá v tom, že část olašských žen získává prostředky k obživě prostitucí. Toto by se před ještě dvěma desetiletími nemohlo stát, stejně jako nebývalo obvyklé, aby se Olaši dopouštěli trestné činnosti s cílem získat prostředky na živobytí.

Němečtí Romové (Sintí). Tato skupina Romů náleží k příslušníkům významného romského společenství, které žije z velké části v Německu. I když Sintové zpravidla sami sebe neoznačují za Romy, používají pro svůj jazyk adverbialní výraz *romanes*, což lze přeložit jako (mluvit) romsky (Hübschmannová, 203).

Subetnické skupiny Olašských Romů a Rumungrů jsou navzájem odděleny velkými bariérami. Pro obě skupiny je charakteristické, že se vymezují coby svébytné pospolitosti, mezi nimiž probíhá jen minimální styk. Dialekty, které obě tyto romské pospolitosti používají, se liší do té míry, že si v řadě případů navzájem nerozumí ani

příslušníci těchto subetnických skupin. Vedle již zmíněných jazykových specifik je možné mezi těmito subetnickými skupinami nalézt i rozdíly ve způsobu oblékání, způsobech obživy, v kultuře, zvycích, postavení ženy, uzavírání sňatků apod. Olašští Romové sami sebe považují za nadřazenou skupinu, která stojí výše na společenském žebříčku, z čehož je zřejmé, že rozdíl mezi oběma skupinami je i v sociálním statusu. Nadřazené postavení na společenském žebříčku olašští Romové zdůvodňují návazností v příslušnosti ke kastě vládců, jež byla nejvyšší kastou původní indické společnosti.

Z dosud uvedeného je možné učinit jednoznačný závěr, že Romové u nás nejsou homogenní komunitou. Romská populace je naopak vymezena uvedeným subetnickým členěním, dále rodinnou identitou a konceptem rituální čistoty/nečistoty. Skupiny Romů vymezené podle těchto kritérií se navzájem vnímají jako nadřazené či naopak podřízené. V žádném případě se tedy nejedná o kompatibilní společenství. Proto důvodu ani není možné považovat olašského krále za krále veškerých Romů u nás (ani všech olašských Romů, poněvadž ti mají u nás dva krále).

2.2 Faktory ovlivňující kvalitu života u Romů

Na kvalitu života Romů má vliv celý komplex faktorů, z nichž řada je pro toto etnikum specifických, přičemž modifikovány jsou do značné míry též faktory, které ovlivňují kvalitu života i u běžné populace. Z těch nejvýznamnějších faktorů, které ovlivňují kvalitu života u Romů, je možné uvést fenomén sociálního vyloučení, úroveň vzdělanosti, materiální situaci, míru nezaměstnanosti, ale i řadu dalších faktorů (koncept rituální nečistoty apod.).

2.2.1 Fenomén sociálního vyloučení u Romů

Snad nejvíce kvalitu života u Romů ovlivňuje sociální vyloučení³. Sociální vyloučení lze definovat jako proces, v průběhu kterého dochází k odstavení jedinců i celých skupin osob od zdrojů, jež jsou nutné k jejich participaci na sociálních, ekonomických a politických aktivitách jako celku. V důsledku toho jsou tyto osoby zbaveny přístupu k institucím a službám, sociálním sítím a vzdělávacím příležitostem, které jsou zbytku členů společnosti poskytovány státem (Beránková, 2006).

---

³ Teorie sociálního vyloučení začala být rozpracovávána od roku 1956 Oskarem Lewisem. Tento a po něm jeho následovníci ji zpočátku rozpracovávali jako teorii tzv. kultury chudoby. Charakteristiky sociálně vyloučených a žijících v kultuře chudoby, které jsou uvedeny v následujícím textu, jsou v podstatě identické. Srovnej Lichva v podmínkách sociálního vyloučení. 24. října 2005. Online. [citováno 23. ledna 2009]. Dostupné z: http://www.forint.cz/clanek/portal/aktuality/lichva-v-podminkach-socialniho-vyloucení_2005_10_24.html

Sociálně vyloučení jedinci velmi často bydlí ve čtvrtích charakteru ghetta. Pro ghetta je přitom příznačná mizivá úroveň sociální organizace. Pro životní strategie příslušníků sociálně vyloučených komunit je typická orientace na přítomnost. U obyvatel ghatt je možno pozorovat i velkou nedůvěru k vnějšímu světu. Tato nedůvěra nachází svůj výraz v obavách z policie, v nedůvěře k vládě a obecně ke všem osobám, jež zastávají vyšší společenské posty. V ghettech neexistuje vlastnictví. Naproti tomu uvnitř nich existuje izolovaný ekonomický systém, v němž dochází k zastavování a prodeji osobních věcí a opakovanému půjčování si finančních částek za nevýhodných podmínek (vysoký úrok).

V běžném životě nabývají sociálně vyloučené romské komunity podobu jednotlivého domu s několika jedinci nebo rodinami romského původu, nebo též podobu městské čtvrti, která je obývána několika stovkami či dokonce tisíci Romů. Pokud se týká jejího umístění, může být sociálně vyloučená romská komunita uprostřed města nebo na jeho periferii, vyloučit není možné její výskyt i vně obce. O prostoru sociálně vyloučené romské komunity je možné uvažovat jednak jako o místě, do kterého jsou sociálně vyloučení Romové odkázáni, jednak jako o místě, které se na jejich vyloučení podílí. Prostorové vymezení sociálně vyloučené lokality může být symbolické (jedná se o něj tehdy, pokud se hovoří např. o „domu hrůzy“, „špatné adrese“, Bronxu“, „cikánské ulici“, „ghettu“ „apod.), eventuálně fyzické (jde o případ, kdy je lokalita od ostatní obytné zástavby oddělena nějakým objektem – frekventovanou pozemní komunikací jako je tomu v případě Mosteckého sídliště Chanov, průmyslovou zónou, komunikací, vodním tokem apod.). Existence hranice sociálně vyloučené romské komunity je vnímána jak samotnými Romy, kteří ji obývají, tak i jedinci mimo ni.

Orgány státní správy a samosprávy obvykle vnímají sociálně vyloučené romské lokality jako potenciální zdroj různých problémů. Toto vnímání pramení z toho, že obyvatelé sociálně vyloučené romské lokality velmi často neplatí nájemné, dále nehradí ani další platby spojené s užíváním bytu (vodné, stočné, energie apod.). Pokud distributor odpojí jeden byt z důvodu neplacení dodávky elektrické energie, napojí se jeho osazenstvo nelegálně na rozvod ve společných prostorách nebo na jiný byt. Ulice v těchto lokalitách, dvory a neobydlené byty nejsou uklizeny a hromadí se v nich nejrůznější odpadky. V obývaných bytech velmi často nebydlí jen jedna rodina, z toho důvodu jsou přeplněné, a proto jsou také během krátké doby v dezolátním stavu. Společné prostory domů v sociálně vyloučených lokalitách jsou obvykle zchátralé.

Sociální vyloučení bývá i v případě sociálně vyloučených romských lokalit bývá zpravidla provázeno níže uvedenými projevy (<http://www.esfcr.cz/mapa/pojmy.html>):

- prostorové vyloučení – sociálně vyloučení jedinci a skupiny většinou obývají uzavřené anebo izolované lokality s nízkou úrovní bydlení a minimální občanskou vybaveností;
- symbolické vyloučení spjaté se stigmatizací jedinců, eventuálně i celých skupin;
- nízká míra vzdělanosti provázená ztíženou možností tuto nevýhodu překonat;
- ztížený přístup k regulérním formám výdělečné činnosti, jenž způsobuje závislost na sociálních dávkách a materiální chudobu;
- rizikový životní styl, špatné hygienické podmínky, které mohou zapříčiňovat horší zdravotní stav;
- životní strategie jsou orientovány na přítomnost;
- uzavřený ekonomický systém, jehož podstatou je časté zastavování majetku a půjčování peněz na vysoký úrok;
- potenciálně vyšší výskyt sociálně patologických jevů (především alkoholismu, narkomanie, gamblerství, ale i jiných) a kriminality (existuje zde vyšší riziko, že se jedinec stane pachatelem či naopak obětí trestné činnosti);
- snížená sociokulturní kompetence, která souvisí např. s jazykovou bariérou, nezkušeností či neznalostí vlastních práv a povinností.

Uvedený výčet zahrnuje pouze typické projevy sociálního vyloučení a není tak ani zdaleka úplný. Zmíněné projevy se totiž mohou za různých podmínek vyskytovat s dalšími méně obvyklými projevy sociálního vyloučení. O sociálním vyloučení lze na druhé straně hovořit i v případě, že je zaznamenán výskyt pouze některé z typických projevů sociálního vyloučení.

Je však nutno si uvědomit, že sociální vyloučení v žádném případě není determinováno etnickým původem, tj. romstvím. Sociální vyloučení má vazbu na ekonomické a sociální podmínky života sociálně vyloučených osob. Jejich sociální vyloučení může s romstvím souviset v těchto ohledech (viz Budilová, Hirt, a kol., 2005, s. 27):

1. „romství“ ve smyslu biologických znaků ovlivňuje toliko to, že jisté biologické znaky mohou představovat důvod, proč se jedinci s těmito znaky do situace sociálního vyloučení dostávají a jsou nuceni v této situaci setrvat i nadále;

2. „romství“ chápané coby sdílení specifické „romské“ kultury může do určité míry ovlivňovat např. krátkodobé životní strategie, nedůvěra v instituce majority a s tím související jejich nevyužívání, absence individualismu apod.; tyto charakteristiky většinou v podmínkách sociálního vyloučení pozbývají svého původního významu a specifického charakteru. Tradiční romská kultura a kultura rozvíjející se v podmínkách sociálního vyloučení tak ve své podstatě představují dvě diametrálně odlišné kultury;
3. „romství“ jako sdílená etnická (eventuálně národnostní) identita také ve velké míře nemá vliv na sociální vyloučení. Toto tvrzení lze ilustrovat na tom, že sociálně vyloučení Romové ve velkém množství případů nemají pocit sounáležitosti s ostatními Romy. Stejně tak jsou jim lhostejné též folklorní projevy tzv. „romského národa“. Nehlásí se ani k „romské národnosti“. Samotní Romové si přitom uvědomují, že situace, v níž se nachází, souvisí hlavně s problémy ekonomického rázu a dotýkají se bydlení, zaměstnání či zdravotní péče.

Oficiální stanovisko Ministerstva práce a sociálních věcí konstatuje, že sociálně vyloučené romské lokality vznikají v důsledku následujících okolností (Beránková, 2006):

- „přirozené“ sestěhovávání chudých romských rodin do aglomerací s cenově dostupnějším bydlením;
- vytlačování romských rodin z obydlí v žádaných částech obcí, kdy je jim nezřídka přidělováno náhradní bydlení v lokalitách s vysokým podílem romského obyvatelstva;
- řízené sestěhovávání (organizovaného např. ze strany obcí) neplatičů nájmu či jedinců považovaných za „nepřizpůsobivé“ či „problémové“ do ubytoven nebo holobytů.

Vznik sociálně vyloučených romských lokalit ovšem nemusí ve všech případech být nutně spjat s činností místních samospráv. Poměrně často se romské rodiny s nižšími příjmy přestěhovala do sociálně vyloučených romských lokalit kvůli nízkému nájmu, popřípadě z toho důvodu, že zde již žijí jejich příbuzní. Ke vzniku jiných obdobných lokalit mohlo dojít rovněž i tím, že v určité lokalitě byla část bytů vybudována či vyčleněna pro neplatiče nebo pro nájemníky s přídomkem „nepřizpůsobiví“.

K lepší kvalitě života Romů brání v řadě případů i jejich nízké znalosti o právu. Nejsou dokonce ani výjimky, kdy Rom nemá vůbec tušení o existenci práva jako

regulátoru vztahů ve společnosti. U takových jedinců jsou znalosti práva omezeny na znalost určitých konkrétních dopadů (obvykle jen těch negativních) působení práva na jejich osobu. Pozitivní stránky práva jim mnoho neříkají, což je důsledek neznalosti jejich práv. Romové taktéž velmi často nemají povědomí o možnostech, jak mohou hájit svá práva, kde vyhledat právní pomoc, o které se navíc domnívají, že je zbytečná a drahá. Z některých zkušeností úředníků pramení předpojatost, že Romové využívají ve svůj prospěch velmi dobrou znalost svých nároků. Opak je však pravdou, neboť naprostá většina sociálně vyloučených Romů nedisponuje téměř žádnými znalostmi. Vedle tohoto handicapu se u Romů projevují i další znevýhodnění, z nichž zásadní jsou nízká funkční gramotnost⁴, omezené vyjadřovací schopnosti v češtině či předsudky okolí, které vyplývají ze samotné barvy pleti či fyziologickým znakům.

Někteří sociálně vyloučení Romové mají kromě toho problémy se státním občanstvím, které vznikly při aplikaci zákona č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. Podstatou tohoto problému je to, že v souladu se zmíněným zákonem se velké množství Romů stalo slovenskými občany. V důsledku toho pak měli znevýhodněnou pozici na trhu práce. Taktéž jim u nás nemohl z důvodu jiného státního občanství vzniknout nárok na sociální dávky, což je dostávalo do situace, kdy se dostávali do finančních problémů a kdy se zadlužovali. Řešení této situace bylo velmi komplikované.

2.2.2 Úroveň vzdělání Romů

Úroveň vzdělání Romů souvisí již s předškolní výchovou v rodině. Začátek povinné školní docházky je totiž u romských dětí negativně ovlivněn problémy, které mají svůj původ v předškolním období. Jde u nich hlavně o nedokonalou znalost českého jazyka, kdy romské děti obvykle ovládají tzv. romským etnolekt češtiny (čeština ovlivněná prvky romštiny) a odlišné sociálně kulturní návyky z prostředí rodiny. Vzhledem k tomu, že romské děti do nástupu na školní docházku žijí v prostředí s výskytem lidí ze stejného etnika, obvykle nejsou připraveny na konfrontaci s vrstevníky jiného rasového či etnického původu. Zmíněný problém se promítá zejména do oblastí vztahu rodiny a školy, vztahu k motivaci k úspěchům, v oblasti vnímání vzdělání jako hodnoty, i v oblasti změny sociální pozice a statusu ve školním kolektivu.

---

⁴ Podstatou funkční gramotnosti spočívá v pochopení (tedy nikoliv jen zapamatování) sdělovaného a následná schopnost využít poznání při dalších činnostech.

Adaptační problémy, které romské děti mívají při nástupu na povinnou školní docházku, vyplývají z rozdílného stupně připravenosti k přijetí nové role, z motivace a schopnosti vést komunikaci v češtině i ze závislosti na odlišném hodnocení úspěšnosti „sehrání“ nové role. Za souhry těchto faktorů romské dítě nabývá dojmu, že se v pro něj nové formální sociální skupině stává outsiderem. Tento problém je navíc umocněn dojmem dítěte, že není v jeho silách popsanou situaci změnit. To u něj vede k frustraci a k následnému přijetí role outsidera, což je pro něj spojeno s dalšími negativními důsledky. Jedním z nich je ten, že romští žáci mohou neprospívat i tehdy, pokud se jedná o jedince nadané a talentované (srovnej Holomek, 1997, s. 59).

Nedostačivost romských žáků pak bývá důvodem pro jejich přeřazování do škol se specifickým vzdělávacím programem již na počátku školní docházky. V těchto školách tvoří ve třídách romské děti v některých Romy hustě osídlených oblastech většinu. Podle zveřejněných údajů je dnes do zvláštních škol přeřazováno či přímo umístováno až 75% romských dětí (srovnej např. Kubálková, Frýdecká, 2006 nebo http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_3365). Někteří romští rodiče se nehodlají s naznačeným stavem smířit, poněvadž přeřazení svého potomka do zvláštní školy vnímají jako jistou zvláštní formu segregace. To vede k jejich nesouhlasu s takovým umístěním, načež jejich dítě pak navštěvuje základní školu. Není výjimkou, kdy pak dítě kvůli špatným výsledkům musí opakovat ročník. S tím souvisí případné výchovné obtíže, které souvisejí s přítomností starších romských dětí opakujících jednotlivé ročníky ve třídách.

Pro řešení těchto problémů jsou v obcích a městech s vysokými počty romských obyvatel otevírány jednak speciální mateřské školy a dále také zvláštní školy, při kterých jsou otvírány tzv. „nulté“ ročníky. „Nulté“ ročníky jsou otevírány s cílem připravit romské děti na začátek školní docházky na základní školu. Příprava v těchto nultých ročnících je zaměřena na zdokonalování znalosti českého jazyka a na vytváření základních hygienických a stravovacích návyků u malých Romů. O nulté ročníky mívají romští rodiče zpočátku eminentní zájem převyšující kapacitní možnosti jednotlivých zvláštních škol, ovšem posléze je počet dětí, které je skutečně absolvují mnohem nižší. Někteří autoři toto přičítají romské nespolehlivosti, nedůslednosti a lenivosti řady romských rodičů (např. Kosová, 1997, s. 19). Touto se projevuje převažující negativní vztah romských rodičů ke škole, ze které pramení i jejich lhostejnost ke vzdělání vlastních dětí.

V rámci některých zvláštních škol jsou zřizována Speciální pedagogická centra, ve kterých bývá prováděno odborníky monitorování duševního rozvoje romských dětí. Na základě tohoto diagnostikování pak bývá duševní rozvoj těchto dětí ovlivňován prostřednictvím různých terapií. Některé základní školy kromě toho otevírají speciální kurzy, jejichž absolvování dává bývalým žákům, kteří neukončili základní nebo zvláštní školu, možnost završit základní vzdělání, přičemž tato možnost se velmi často dotýká Romů.

Po úspěšném zakončení docházky na základní škole se jejím absolventům otevírá možnost dále pokračovat ve studiu v odborných učilištích, praktických školách nebo na středních školách. Absolventi zvláštních škol, avšak nejen oni, si mohou rozšířit své vzdělání v učebních oborech zaměřených na strojírenskou výrobu, zednické, tesařské, truhlářské, kuchařské práce, dále na stavební výrobu či na práci ve zdravotnických a sociálních zařízeních. Romové mohou dále studovat praktické školy, které jsou zaměřeny na práci v sociálních a zdravotnických zařízeních. Romská děvčata, která nejsou profesně vyhraněna, mohou studovat obor péče o rodinu. S politováním je však nutno uvést, že přes možnosti, které se romským žákům nabízejí ve vzdělávání po základní škole, jich velká část středoškolské vzdělávání po ukončení základní školní docházky odmítá.

Velké množství Romů, kteří zahájí studium na odborném učilišti nebo na praktické škole, toto studium samo opouští. V některých případech jsou ze škol vyloučeni pro časté neomluvené absence. V dnešní době je častým důvodem vyloučení ze školy u Romů i páchání trestné činnosti. Za této situace není divu, že středoškolského vzdělání či výučního listu Romové dosahují mnohem méně, nežli je tomu běžné ve zbytku populace. Množství Romů, kteří absolvovali maturitní zkoušku nebo vysokou školu, je s ohledem na jejich celkový počet v podstatě zanedbatelné. Odhady z roku 2003 uvádějí, že z 51 691 dospělých členů romských komunit mělo vystudováno střední nebo vyšší školu jen 689. Vyučeno bylo 4776 Romů a dalších 14 986 mělo dokončené základní vzdělání. Zbytek z celkového počtu – 31 240 Romů absolvoval zvláštní školu, eventuálně nedokončil povinnou školní docházku (Kubálková, Frydecká, 2006).

2.2.3 Materiální situace Romů

Za klíčový moment problematiky sociálního vyloučení je nutno považovat problematiku bydlení, jelikož ztráta bydlení se promítá jak do života jedince, tak i ostatních příslušníků domácnosti, ve které žije. Jejím důsledkem je pak vznik sociálně

vyločených romských lokalit. U obyvatel, kteří již v sociálně vyloučené lokalitě bydlí, je ztráta bydlení trvalou hrozbou. Projevuje se zde zejména tlak na osoby s nižšími příjmy k opuštění polohou lukrativních bytů v centrech měst. Řada majitelů bytů využívala k uvolnění bytů s romskými nájemníky metod, které byly na hraně zákona nebo dokonce protizákonné. Mohlo se jednat o uzavření nové nájemní smlouvy na dobu určitou, dále o různé pohružky či příslib odměny za situace, kdy nájemník byt opustí dobrovolně. Vystěhování romských nájemníků mohlo souviset i s nehrazením nájemného. Romské rodiny s nízkým příjmem nebyly schopny hradit ani regulované nájemné a nezřídka se neúspěšně snažily vyřešit zmíněné problémy za přispění lichvářů. Tím ovšem docházelo k prohlubování jejich problémů. Je možné, že v některých případech se na vzniku sociálně vyloučených romských lokalit podílelo vzájemné působení výše uvedených faktorů.

Romové, kteří měli nižší příjmy tak byli nuceni se přestěhovávat do bytů nižších kategorií, případně na ubytovny, které ovšem svým komfortem neodpovídají požadavkům kladeným na bydlení, poněvadž se nejedná o objekty určené ke stabilnímu bydlení. Nutno zároveň uvést, že výdaje vynakládané na bydlení v ubytovnách bývají zpravidla vyšší, než činí náklady na bydlení v bytech. Za této situace nebylo možné, aby se Romové vrátili z ubytoven zpět do bytů. U řady Romů bylo problémem též to, že nesplňovali kritéria pro přidělování obecních, k nimž velmi často patřila bezdlužnost rodiny, čistý trestní rejstřík apod. Tak se stává pro obyvatele sociálně vyloučených romských lokalit otázka bydlení neřešitelná a de facto jim tak brání změnit stávající neuspokojivou situaci. Lze k tomuto dodat, že život v sociálně vyloučených romských lokalitách je možno charakterizovat jako přežívání v provizoriu.

Materiální podmínky velkého počtu Romů ze sociálně vyloučených lokalit jsou negativně ovlivňovány lichvou, o níž již byla řeč. Podstatou lichvy je pro dlužníka nevýhodné půjčování peněz za nepřiměřeně vysoký úrok, který i v krátké časové perspektivě dosahuje několika desítek procent. Právní vymezení pojmu „lichva“ je zahrnuto v ustanovení § 253 trestního zákona, podle něhož se trestného činu lichvy dopustí ten, kdo „... zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede...“.

Poněvadž bývá lichva nezřídka v případě neschopnosti dlužníka uhradit dlužnou částku s navýšením vymáhána, je možné v této souvislosti uvažovat o spáchání další

trestné činnosti, kdy se může konkrétně jednat o vydírání (§ 235 trestního zákona), útisk (§ 237), porušování domovní svobody (§ 238), loupeže (§ 234) nebo účast na zločinném spolčení (§ 163 a až c), ale i jiné trestné činy v závislosti na konkrétní situaci a podmínkách.

U lichvy poskytované Romům se lze setkat i s případy, kdy věřitelé půjčují Romům peníze se stoprocentním měsíčním úrokem. Někteří lichváři dokonce poskytují Romům finanční prostředky na týden při stejně vysokém úročení. Využívají při poskytování peněz Romům za nepřiměřeně vysoký úrok toho, že spousta z nich nemůže pro řešení svých finančních potřeb využívat příjmů ze zaměstnání, úvěrů, půjček, hypoték a jiných podobných legálních možností. Vysoké úroky romského dlužníka nutí si opakovaně, kdy lichváři na úrocích odevzdá svůj příjem tvořený obvykle sociálními dávkami. Za takové situace není téměř možné z koloběhu opakujících se půjček reálně vystoupit. Lichva má pro Romy obvykle další negativní důsledky spočívající v nehrazení nájemného, poplatků za poskytované služby, později ve ztrátě bytu, sklouznutí na kriminální dráhu či na dráhu prostituce. Je určitým paradoxem, že lichváři bývají váženými a respektovanými osobami. Sami Romové často dokonce v lichváři spatřují člověka, jenž jim poskytuje pomoc za situace, kdy jsou v nouzi. Závislost některých Romů na lichvářích dokladují četné případy, kdy poté, co jim jeden lichvář přestane poskytovat půjčky (např. poté, kdy dojde k jeho zatčení apod.), tito obratem hledají náhradu za něj.

Na rozmáhání se lichvy v sociálně vyloučených romských lokalitách mají svůj nezanedbatelný podíl i úřady místní samosprávy, které jako vlastníci nemovitosti v lokalitách obývaných převážně romským etnikem, tyto nemovitosti prodávají jakémukoliv zájemci, který je schopen a ochoten za ně zaplatit stanovenou cenu, která se může pohybovat v rozpětí řádově několika desítek tisíc korun. Je přitom nutné si uvědomit, že o tyto nemovitosti nemá nikdo jiný zájem z důvodu jejich obývání Romy a stavebně technického stavu. Tímto způsobem se obecní úřady či úřady městských částí zbavují jak odpovědnosti za nájemníky v původně svých bytech, tak i nutnosti financovat opravy těchto neprodejných nemovitostí. V pozici kupců velmi často vystupují lichváři, kteří tak nákup nemovitosti financují z výnosů lichvy (Dochvát, 2005, s. 62).

2.2.4 Míra nezaměstnanosti Romů

Velký vliv na vznik sociálního vyloučení a na kvalitu života u Romů má i absence stabilního zaměstnání. O tom svědčí skutečnost, že míra nezaměstnanosti Romů činí zpravidla až výše 75 %, v některých lokalitách může dosahovat dokonce až výše 95 %. Většiny Romů přišla o zaměstnání v důsledku snižování stavů pracovníků. Nalezení nového zaměstnání je pro Romy velmi obtížné, poněvadž se povětšinou jedná o pracovníky bez kvalifikace, jimž jsou výraznou konkurencí pracovníci z východní Evropy (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci apod.). I tito mají problémy v dnešní době sehnat práci a vláda musí tento problém řešit. Nekvalifikovaná práce není ani nijak zvlášť zaplácena, a tak se převážná část Romů v této situaci spoléhá na garantované životní minimum, které dostávají ve formě sociálních dávek. Romové hledající práci se velmi často setkávají s neochotou je zaměstnat. Tato neochota má u potenciálních zaměstnavatelů řadu více či méně racionálních důvodů, k nimž patří vedle nízké kvalifikace Romů i skrytý a rafinovaně realizovaný rasismus.

Ivana Šimíková působící ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí v Brně ve své stati Chudoba a Romové (2006) poukazuje na další aspekt nízké kvalifikace Romů. Je jím skutečnost, že Romové jsou v důsledku nízké kvalifikace vyloučeni z primárního trhu práce na trh sekundární. V důsledku toho vykonávají práce příležitostné a sezónní, které jsou často namáhavé a rizikové, navíc jsou vykonávány v nečistém prostředí. Pro tyto práce je používáno označení práce typu „3D“ (z anglického difficult, dirty and danger; tj. nebezpečný, špinavý a obtížný). Příjem za tyto práce také není příliš vysoký. Množství příležitostných forem zaměstnání je kromě toho možné zařadit do kategorie tzv. šedé ekonomiky se všemi z toho vyplývajícími důsledky:

- existence nechráněných pracovních vztahů bez pracovní smlouvy a bez řádné ochrany práv zaměstnance;
- neposkytování pravidelného příjmu ani běžné sociální ochrany;
- nehrazení zdravotní a sociální pojištění.

Mezi důsledky dlouhodobé ztráty zaměstnání je možno zařadit i ztrátu pracovních návyků, kázně a denního režimu. Nezaměstnanost, která trvá delší dobu, je kromě toho provázena ztrátou sebevědomí, pocitem zbytečnosti a bezvýchodnosti postavení. Nejsou výjimkou romské rodiny, ve kterých je dnes již třetí generace nezaměstnaných. Lze je těžko předpokládat, že v takových rodinách mohou děti odpozorovat základní pracovní návyky od svých rodičů. Když se potom ocitnou ve

věku, v němž dochází k volbě povolání, eventuálně k hledání zaměstnání, nemají mladí Romové vytvořeny ani elementární pracovní návyky, nechápou, z jakého důvodu by měli ráno vstávat a plnit pracovní povinnosti. Za této situace tvoří jediný pravidelný legální příjem rodin nezaměstnaných romských rodičů dávky státní sociální podpory a pomoci. Tento příjem je velmi často doplňován sběrem a odevzdáváním kovů, obchodem s použitým zbožím a nezřídka i pácháním bagatelní majetkové trestné činnosti.

2.2.5 Další faktory ovlivňující kvalitu života Romů

Faktorů, které dále ovlivňují kvalitu života Romů, je poměrně velké množství, avšak z těch dominantních je možné uvést, koncepci „rituální nečistoty“, jejich psychologické zvláštnosti a vnímání a chápání Romů u příslušníků majoritní společnosti. Těmto faktorům bude v následujícím výkladu věnována bližší pozornost.

Koncepce „rituální nečistoty“. Na běžný každodenní život Romů má velký vliv koncepce „rituální nečistoty“. „Koncepce rituální nečistoty vychází z předpokladu existence určité nehmotné, magicky pojímané iracionální kvality, která svou přítomností rituálně (tedy nikoliv v našem obvyklém smyslu hygieny) znečišťuje svého nositele.“ (Jakoubek, Poduška, 2003). Tuto koncepci je možné přirovnat k jisté imaginární bariéře rozdělující Romy i ostatní jedince do dvou skupin – rituálně čistých a rituálně nečistých jedinců. Příslušníci romské rodiny se pokládají za „čisté“, zatímco ostatní jsou dle jejich názoru „nečistí“. K označení rituálně nečistých jedinců jsou v romštině používány výrazy „degeš“ (ze slova *degešis*, tj. romsky špindíra, nečistý) či „dupka“. V prostředí slovenských osad se uvedená označení používají pro označení osob nebo skupin žijících se rituálně nečistým masem, ze které je považováno např. maso ze psů, koní, ale i mršiny apod. V českých podmínkách nabývá koncepce rituální nečistoty širších rozměrů, když je zde za „degeše“ považována i osoba chudá, neznalá pravidel chování, neumějící se oblékat, závislá na alkoholu a jiných omamných či psychotropních látkách anebo na hraní na výherních automatech. Může se jednat i o osobu, která má sociální problémy nebo o osobu, kterou je z nějakého důvodu pohrdáno. Jako „degeši“ bývají v některých případech označováni též Romové, kteří se před nedávnem přestěhovali k nám ze Slovenska.

Hovoříme-li o rituální nečistotě, pak je nutné také uvést, že tato může být podle Romů „vrozená“ nebo i „získaná“ v průběhu života. Nabýt může rituální nečistotu v důsledku společné konzumace jídla, pohlavního styku s osobou rituálně nečistou apod.

Jestliže se Rom narodí do rituálně nečisté rodiny, neexistuje způsob, jak tuto svou „nečistotu“ mohl změnit. Čistý Rom nesmí jíst ani pít s nečistým Romem. Tato pravidla se vztahují i na výběr partnera. Rituální čistota je vymezena hranicemi širší romské rodiny – fajty. Z toho důvodu nejsou přípustné svatby mezi jednotlivými rodinami. Koncepce rituální nečistoty se promítá i do oblasti bydlení. Romové považují za nečisté cizí odpadky, proto nemají vztah k úklidu společných prostor a provádějí pouze úklid svých bytů.

Psychologické zvláštnosti Romů. Na kvalitu života Romů mají bezpochyby vliv i zvláštnosti jejich psychiky. K negativním rysům psychiky Romů je možno zařadit slabou vůli, nespolehlivost, strach, nesamostatnost, slabou schopnost abstraktního myšlení, spontánnost, vnímání času či nejednotnost.

Slabá vůle způsobuje, že Romové nejsou obvykle schopni zdolávat větší překážky. Přestože si vytýčí adekvátní cíl, není většinou v jejich silách přenést se přes první zásadní neúspěch. Po něm pak vytčený cíl jednoduše opustí. Schopnost neodporovat či vyhnout se něčemu je Romy považována za jednu ze základních komunikačních dovedností. Slabá vůle má svoji vazbu i ne nespolehlivost Romů, která se projevuje tím, že většinou nemají nijak velký smysl pro povinnost. Strach pro ně představuje přesně nedefinovanou emoci. Nejsilnější je za situace, kdy je Rom o samotě. Pocit bezpečí je tak u nich spojen s pobytem ve skupině. Když jsou osamoceni, nemívají daleko k zbabělosti. Reakcí na strach jsou u nich obvykle různé formy únikového jednání nebo agrese.

Děti i dospělí Romové jsou poměrně nesamostatní. Proto většinou nikam nechodí samotní. Pouze samotní nejsou většinou schopni zorganizovat složitější akci. Mívají taktéž problémy vyplňovat úřední formuláře. Samostatnost Romové vnímají coby sobectví a za této situace je pro ně jediným správným pouze společné rozhodování. Další problémy Romů vyplývají z jejich nízké schopnosti zobecňovat a myslet abstraktně. Nízká schopnost zobecňovat se projevuje i tím, že Romové hůře chápou ironii, popřípadě ji nechápou vůbec, a to i přesto, že humor jinak milují. U Romů se projevuje i jistý komplex méněcennosti. S tímto se především romské děti vyrovnávají tím, že jsou naduté, vychloubají se, lžou, jsou primitivně brutální, předvádějí se nebo že na sebe strhávají pozornost.

Hraničící s labilitou bývá v některých případech spontánnost Romů doprovázená živým temperamentem. U Romů se setkáváme s tím, že jsou nesmírně citliví ke každé nespravedlnosti, což platí i u nespravedlnosti domnělé. Romové rovněž jiným

způsobem vnímají nervozitu či vztek, kdy omlouvají jedince, který „má nervy“. Romská spontánnost má ovšem i svůj klad, který je možno spatřovat v dobrosrdečnosti a soucitu. Tyto vlastnosti si samotní Romové na sobě nejvíce cenní.

Velký problém Romů spočívá rovněž ve vnímání času, což je dáno tím, že nemají velkou schopnost orientovat se v čase podle hodin. Čas má pro ně zanedbatelnou roli i z toho důvodu, poněvadž jejich zájmy jsou v časoprostoru soustředěny na „tady a teď“. Takové vnímání času se v reálném životě projevuje např. tím, že převážná část Romů utrací zhruba 60 až 70 procent už v den výplaty. Jestliže se romské děti dostanou někam poprvé, poměrně často kradou, neboť doma nemají nic z toho, co tam vidí, a touží po tom. Dnešní den je pro ně zároveň poslední příležitostí, kdy si to budou moci užít.

Vnímání a chápání Romů u majority. Kvalita života Romů je do určité míry ovlivněna vztahem majority k Romům. Tento problém se odvíjí už od chápání toho, koho je možno pokládat za Roma a koho nikoliv. Na tento problém bylo poukázáno zčásti již dříve při výkladu k dělení Romů u nás.

Velmi častým omylem je v této souvislosti názor, že pokud někdo navenek vypadá jako „Rom“, měl by současně být nositelem určité specifické romské kultury. Tak tomu ovšem není, neboť osoba s fyzickými charakteristikami Roma může být nositelem kterékoliv jiné kultury. Zrovna tak může vyznávat různé hodnoty, normy či životní strategie. Tato skutečnost je dána tím, že kulturu jedinec získává v rámci edukačního procesu a ne podle genetických dispozic. Vnější fyzické znaky proto nemohou být vyhodnocovány v tom směru, jakou kulturu jedinec vyznává.

K dalším omylům náleží poměrně rozšířený předpoklad, že každý jedinec hlásící se k romství (který sám sebe považuje za Roma) musí být nutně i nositelem „tradiční“ romské kultury. Rovněž tento předpoklad je nutno odmítnout, jelikož Romem se jedinec stává v procesu sociálního učení a ne tím, že se hlásí k romské národnosti.

Posledním předsudkem, který nemá žádné reálné opodstatnění je názor velké části majoritní společnosti, že každý jedinec, jenž vypadá jako „Rom“, by se měl hlásit k romské národnosti. Tento předsudek se projevuje např. v tvrzení, že velký počet Romů zatajil při sčítání lidu své „romství“ nebo „romskou národnost“. Neexistuje žádný důvod, aby se jedinec vykazující znaky „Roma“ automaticky hlásil k romské etnicitě nebo národnosti.

2.3 Možnosti pozitivního ovlivňování kvality života Romů

Multietnická a multikulturní výchova. Velká část romských rodičů odmítá respektovat skutečnost, že nepříliš dobrá sociální situace Romů souvisí s nízkou úrovní jejich vzdělání. Na tomto faktu se nejvíce podepisuje tradiční romské vnímání časoprostoru „ted“, které jim brání v pochopení lepších možností uplatnění svých dětí v budoucnosti, jestliže tyto nabudou určitého vzdělání, jež jim ulehčí pozici na trhu práce po završení školní docházky.

Romské děti zahajují školní docházku s jazykovým handicapem, který je navíc doprovázen absencí motivace ke vzdělávání. Mezera v jazykových znalostech zapříčiňuje u mnoha romských dětí problémy, aby pochopily přednášenou látku. Ve srovnání s dětmi z neromských rodin jsou romští žáci v tomto směru zaostalí, což se negativně promítá v tom, že nestíhají vnímat výklad látky v tempu, jež ostatním žákům obvykle vyhovuje. K úplnému odstranění zmíněného negativa nedošlo ani poté, kdy začaly být otevírány nové ročníky u zvláštních škol, jejichž smyslem je částečná příprava romských dětí na začátek povinné školní docházky.

Ke kultivaci vztahů romské minority a majoritní společnosti by zcela jistě přispělo, kdyby byla do osnov základních škol zařazena témata o historii Romů i jejich o jejich současném působení v naší společnosti. Známý romista Holomek k handicapům Romů při vzdělání jsou natolik zásadní, že je nelze vyřešit normální cestou za využití obvyklých prostředků. K efektivnímu řešení naznačených problémů je nezbytná účast státu, respektive vlády, která musí mít jasný vládní program, zahrnující cíle, metody a prostředky k odstranění těchto handicapů.

Realizace tohoto požadavku není možná bez systematického a cílevědomého uskutečňování multikulturní výchovy, a to především ve školách. U nás je důraz na multikulturní a multietnickou výchovu kladen teprve v posledních pár letech, ale k rozvoji teorie a praxe multikulturní výchovy (*multicultural education/interkulturelle Erziehung*) dochází ve světě již od 60. let minulého století. Teorie a praxe multikulturní výchovy v sobě syntetizuje poznatky řady vědních oborů – etnologie, interkulturní psychologie a sociologie, kulturní antropologie a etnopedagogiky. Z toho je zřejmé, multikulturní výchova je mnohostrannou a variabilní záležitostí, která v sobě syntetizuje ovlivňování lidské psychiky, působení na projevy chování, znalosti a postoje, jazyk, komunikaci apod.

Ve shodě s předním českým pedagogem Janem Průchou (2004) můžeme uvést, že „cílem multikulturní výchovy je vést žáky k tomu, aby si osvojovali tzv. interkulturní kompetence, tedy takové znalosti a postoje, které by v nich vypěstovaly chápání kulturních specifit příslušníků jiných etnických, náboženských a rasových skupin a tolerantní postoje k těmto odlišnostem.“

Zavádění multikulturní výchovy však představuje zásadní zásah do struktury školského systému. K její úspěšné realizaci je nezbytné do určité míry změnit vzdělávání učitelů (ať již nových nebo těch, kteří již vyučují) a změnit vzdělávací programy všech stupňů škol. Především však bude nutné změnit myšlení všech zainteresovaných stran. Pouze tímto způsobem bude možné kultivovat soužití Romů s majoritou a tím i zvýšit kvalitu jejich života. K tomuto vyššímu stupni výchovy však naše společnost může dospět postupným vývojem, poněvadž se jedná o změnu v myšlení lidí, kterou nelze uskutečnit skokově. Z toho mimo jiné vyplývá, že multikulturní výchovu nelze realizovat direktivním způsobem, aniž by na ní spolupracovaly všechny zainteresované strany.

Lze vyslovit též předpoklad, že k efektivnější realizaci multikulturní a multietnické výchovy by přispělo, kdyby se na něm jako pedagogové podíleli samotní Romové. Brzdou masivnějšímu zapojení Romů do procesu výchovy je skutečnost, že středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných Romů je velmi málo. Romské politické subjekty není možné pro tento účel také možné využít, poněvadž se vyznačují poměrně velkou nestabilitou. Členská základna těchto subjektů je s ohledem na celkový počet Romů v ČR velmi slabá. Právě proto tyto subjekty nesjednávají Romů tak, jak by bylo záhodno. Romské politické subjekty navíc redukuje své požadavky na zkvalitnění vzdělávání Romů do ekonomické oblasti a do kritiky společnosti a jejího vztahu k rasismu. Nelze se pak divit, že participace Romů na výchově a utváření mnohostranně rozvinuté osobnosti v pozitivním smyslu je na nízké úrovni. Stále citelněji se projevuje to, že romští rodiče chápající význam a nezbytnost vzdělání nepůsobí téměř nijak na rodiče dětí, jež mají problémy s výukou či školní docházkou.

Multikulturní výchova v pojetí některých romských předáků de facto vyznívá jako požadavek „bietetnické“ výchovy. Její podstatou by tak měla být adaptace ve výchově a vyučování romské menšiny, aniž by byly zohledněny potřeby majority, případně jiných etnik. Vize zavedení multietnické společnosti vychází především z toho, že nepřetržitě narůstá počtu příslušníků národnostních menšin a etnik u nás. K faktické realizaci tohoto požadavku, který by se projevil v tom, že by naše společnost byla

skutečně multietnická, je nutná spolupráce na multietnickém základě. Mělo by se tedy jednat o spolupráci všech zainteresovaných na základě společenské objednávky a za aktivní účast celé společnosti.

Pozitivní diskriminace – zvýhodňování menšin. Jednou z cest, jak zajistit kvalitnější výchovu Romů a tím i u nich zvýšit kvalitu života, je tzv. pozitivní diskriminace (z latinského *discriminare*, tj. rozlišovat). Pozitivní diskriminaci je možné definovat jako záměrné a cílevědomé zvýhodňování určité, obvykle jinak negativně diskriminované skupiny osob. V daném případě by se mělo jednat o zvýhodňování Romů. Pozitivní diskriminace v oblasti vzdělávání spočívá v zajištění lepších možností vzdělávání a uplatnění se po jeho ukončení ve prospěch příslušníků menšin na úkor příslušníků majority. Zastánci konceptu pozitivní diskriminace se domnívají, že je nutné stanovit v souladu s jasně vymezeným zájmem společnosti kvóty počtu příslušného etnika (v procentuálním vyjádření), kterým bude garantováno přijetí na střední nebo vysokou školu. Během dalšího rozvoje pozitivní diskriminace by kromě toho mělo jít i o zvýhodnění firem řízených příslušníky minority, jež by se dělo na zákonném základě.

Tato řešení by měla vycházet z tzv. afirmativní akce (pozitivní akce; *Affirmation action*). Cílem afirmativních akcí podle Jane Hodges-Aeberhardové (1999) „...je překonat účinky předchozí diskriminace tím, že se umožní, aby diskriminovaný jednatel nebo skupina osob mohla soutěžit s favorizovanou skupinou za stejných podmínek nebo, což je spornější, aby byla rovnost zajištěna přímo („rovný výsledek“).“

Ve Spojených státech došlo ke spuštění afirmativní akce s ohledem na historicky zakořeněný otrokářský systém. Ačkoliv otrokářství bylo v USA zrušeno v souladu s 13. a 14. dodatkem Ústavy USA, které garantovaly všem občanům stejná ochrana a rovnou pozici před zákonem, v roce 1868, až do roku 1954 zde existovaly segregované školy. Konec rasové segregace ve vzdělávání nastartoval soudní proces *Brown versus školská rada státu Arkansas*, v němž se Brown domáhal možnosti pro své dcery navštěvovat školu podle jejich vlastního výběru. Snaha o zlepšení možností vzdělávání pro některé rasy a etniky nakonec vyústily v afirmativní akci, kdy došlo ke stanovení kvót pro přijímání studentů na vysoké školy (viz např. http://www.ceskenoviny.cz/svet/index_view.php?id=354551).

Afirmativní akce se staly v různých státech USA předmětem všelidových hlasování. Dnes je afirmativní akce ve Spojených státech na ústupu. Převážná část obyvatel USA vyjadřuje svůj souhlas s pomocí jedincům pocházejícím z menšin, kteří si zaslouží podporu na základě jejich schopností, ovšem zároveň se staví odmítavě ke

stanovování kvót v závislosti na barvě pleti či příslušnosti k určité etnické skupině. V dnešní době tvoří ve Spojených státech nejvýznamnější prvek, který zajišťuje minoritám přístup ke vzdělání, systém škol „Head Start“, jehož počátky byly položeny již v roce 1965. Tento program umožňuje návštěvu školy v letních měsících během prázdnin zájemcům o studium z řad dětí z rodin s nízkými příjmy.

V našich podmínkách České republiky je možné vyslovit pochybnosti o efektivnosti pozitivní diskriminace. Na jedné straně je nutné uznat skutečnost, že existuje nutnost zlepšení možnosti přístupu příslušníků národnostních a etnických menšin ke vzdělání (např. formou nedělních škol, prázdninových zdokonalovacích kurzů, zakládání nultých ročníků u zvláštních a pomocných škol), ovšem pokud sami Romové nebudou mít dostatečnou vůli se více podílet na zlepšení vlastní situace v oblasti vzdělání, nelze předpokládat, že by jakákoliv aktivita mohla ve větší míře ovlivnit vzdělanost Romů i kvalitu jejich života.

Přínosy pozitivní diskriminace nejsou tedy v žádném případě jednoznačné. Pozitivní diskriminace má svůj téměř okamžitý efekt v tom směru, že zlepšuje postavení menšin v určitých oblastech, avšak na druhé straně mohou afirmativní akce přispívat k oslabení vůle minorit ke skutečné změně svého postavení. Negativní stránkou pozitivní diskriminace může být i vytvoření přesvědčení u nastupující generace minorit, že není nezbytné se ke změně postavení nějak zvláště snažit, poněvadž jej lze dosáhnout i bez snahy. Nelze vyloučit ani to, že částí příslušníků menšin může být pozitivní diskriminaci vnímána jako výraz vlastní méněcennosti, neboť vychází z premisy, že příslušníci minorit nejsou s to vyhovět požadavkům, jež jsou ve společnosti obvyklé.

Výchova a vzdělávání Romů. Nedostatků ve vzdělávání romských dětí si je vědomo rovněž Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, jež v této souvislosti definovalo Strategii pro zlepšení vzdělávání romských dětí (dostupná např. z: http://aplikace.msmt.cz/DOC/STRATEGIE_ZVRD_2001.doc). Výchozím momentem této strategie je přesvědčení, že vzdělávání má mimořádný význam jak pro úspěšné začlenění se Romů do společnosti, tak i pro narovnání životních šancí Romů s majoritní společností prostřednictvím dosažením rovnosti vzdělávacích příležitostí pro veškeré děti. Možnost rovného přístupu všech členů společnosti ke vzdělání tato strategie považuje za stejně důležitý krok pro Romy i pro příslušníky většinové společnosti.

Uvedená strategie vymezuje níže uvedené základní strategické linie:

- podpora vzdělávání Romů na všech stupních škol, a sice i po ukončení základní školní docházky, s cílem zvýšení jejich možnosti při hledání si zaměstnání;

- zvýšení zaměstnatelnost a sociální situaci Romů prostřednictvím zlepšení jejich vzdělávání;
- přispívat k rozvoji romské kultury a tradic;
- podpora pozvolného směřování naší společnosti k etnicky různorodé, avšak občansky jednotilé společnosti.

Shora uvedené základní strategické linií mají být při praktické realizaci postaveny na následujících pilířích:

- předškolní vzdělávání a příprava pro úspěšné zahájení školní docházky – zde je hlavně cílem vytvořit podmínky k tomu, aby převážná část romských dětí navštěvovala mateřské školy už od věku tří let, a to alespoň po dobu čtyř hodin denně. Toto opatření by mělo přispět k odstranění jazykových a dalších handicapů s přímou i nepřímou vazbu na vzdělání. Záměrem je i navýšení počtu romských asistentů v mateřských školách, jejichž přítomnost zde má být prevencí komunikačních a adaptačních obtíží romských dětí a přispívání k efektivnímu řešení problémů, které se ve styku pedagogů mateřských škol s romskými dětmi a jejich rodiči vyskytnou. Nedostatky ve znalostech českého jazyka, jakož i znevýhodnění zapříčiněná sociokulturně handicapujícím prostředím je nutno eliminovat otevřením dostatečného počtu přípravných tříd na mateřských a základních školách;
- nepovinná výuka romského jazyka, dějin a kultury pro romské děti i pro další zájemce – rámcové vzdělávací programy pro základní školy musí zohledňovat kulturní identitu romských dětí, a to zejména zařazením témat romské historie, kultury a jazyka do obsahu vzdělávání;
- podpora v průběhu povinné školní docházky – obsah dalšího vzdělávání vedoucích pracovníků ve školství má být takový, aby je vybavil dovednostmi, jež jim umožní implementaci rámcového vzdělávacího program, který reflektuje na vzdělávací potřeby příslušníků menšin na dané škole. Velký význam při plnění tohoto strategického pilíře mají vychovatelé – asistenti učitele (tzv. romští asistenti). Pracovní místa romských asistentů mají být zřizována na školách a ve školských zařízeních a v zařízeních ústavní a ochranné péče. V rámci tohoto pilíře má být taktéž vytvořen systém podpory žáků při jejich přechodu z programu zvláštních škol do základních škol, zajištění možnosti doplnění jazykového vzdělávání žáků zvláštních škol hodlajících přejít na základní školu, vytvoření mezirezortního

systemu podpory romských žáků ZŠ v případě, kdy ekonomická situace jejich rodin jim znemožňuje plnohodnotné navštěvování školy, zdokonalování programů pro doplnění základního vzdělání pro Romy a nedokončenou povinnou školní docházku, kteří mají v úmyslu si ji doplnit, poskytnutí možnosti zájemců z řad romských dětí připravit se k přijímacím zkouškám na střední školu a v neposlední řadě též organizování vzdělávacích kurzů pro romské matky;

- poradenská činnost při volbě povolání – do budoucna se počítá s vytvořením systému romských pedagogických asistentů ve školách, výchovných poradců školy, poradenských pracovišť a Informačních a poradenských středisek pro volbu povolání při Úřadech práce, který má zajistit romským žákům maximální podporu při volbě budoucího povolání;
- podpora smysluplných volnočasových aktivit – strategickým cíl v této oblasti sleduje podporu občanských sdružení zaměřených na činnost s romskými dětmi a mládeží. Taková podpora může spočívat např. v poskytování příslušných prostor škol a školských zařízení k jejich činnosti apod. Tento pilíř počítá též s podporou uměleckého nadání romských dětí;
- šíření informací o Romech – tento strategický cíl by měl být plněn zejména za využití různých publikací informujících o životě, tradicích a kultuře Romů, dále médií všech typů a úrovní, a v neposlední řadě i moderních informačních a komunikačních technologií;
- výchova dětí k toleranci a odbourávání vzájemných předsudků – výchova v tomto duchu by měla být integrální součástí výchovného působení v průběhu celé školní výchovy a vzdělávání od mateřské až po střední školu. Dominantním prvkem výchovy k toleranci má být odbourávání předsudků a odstraňování stereotypů při poznávání a hodnocení druhých lidí u všech dětí;
- podpora začlenění problematiky multikulturní výchovy do pregraduálního a dalšího vzdělávání pedagogů – tento pilíř počítá se zařazením problematiky vzdělávání národnostních a etnických menšin do systému pregraduální přípravy pedagogů tak, aby došlo k odstranění nynějších předsudků vůči Romům a jiným etnikům. Pro naplnění tohoto cíle je nezbytné vytvořit systém modulárního stupňovitěho vzdělávání romských asistentů na školách a ve školských zařízeních. Vzdělávání v multikulturní výchově má být nedílnou a trvalou součástí procesu dalšího vzdělávání pedagogů. V rámci pregraduálního a dalšího vzdělávání

pedagogů je počítáno se zařazením témat zabezpečujících osvojení si a následné užívání specifických metod a forem práce s romskými dětmi.

Další zlepšení výchovy a vzdělávání romského etnika je možné realizovat aplikací níže uvedených opatření:

- využití romských koordinátorů pro působení na romské rodiny s cílem zajistit v nich vytvoření a kultivaci prostředí, které by bylo inspirativnějšího v předškolním vývoji dítěte;
- vytváření a posilování vědomí odpovědnosti Romů za situaci, v níž se nachází;
- využívání Romů s vyšším vzděláním k aktivnímu působení na rodiče romských dětí, které by mělo směřovat k objasňování potřebnosti vzdělání k dalšímu uplatnění jejich potomků, jakož i ke kontrole přístupu romských rodičů ke školní docházce vlastních dětí;
- rozšiřování vědomostí nynějších i studujících pedagogů o Romech, jejich informování o problémech osobnosti romského dítěte, životního prostředí, ve kterém žije, s důrazem na demotivační působení rodiny a další nedostatky, které se negativně projevují v průběhu edukačního procesu;
- ukazování pozitivních příkladů Romů z vlastního přirozeného prostředí romským dětem;
- podpora společenských a kulturních aktivit Romů;
- posilování právního vědomí Romů (již od předškolního věku) prostřednictvím přednášek pořádaných romskými koordinátory;
- vytváření a uplatňování účinných nástrojů k nápravě stavu věcí ve prospěch dítěte, jestliže romská rodina selže;
- uplatňování diferencovaného přístupu k jednotlivcům i skupinám podle toho, jaké je jejich sociální jednání;
- řešení problémů které se týkají Romů s příslušníky tohoto etnika.

Sociální práce. Významným prostředkem ke zlepšení kvality života Romů je i sociální práce. Ta by měla být v romských sociálně vyloučených lokalitách orientována zejména na tyto priority:

- zvnitřnění hodnotového systému vedoucí Romy ke schopnosti plnohodnotně se účastnit aktivit, které jsou běžně dostupné ostatním členům společnosti;
- zabraňování vzniku či dalšímu rozšiřování sídelních ghatt;

- vytváření podmínek k implementaci doprovodných, zejména komunitních programů.

Sociální práce v sociálně vyloučených romských lokalitách by měla obsahovat následující činnosti (Dochvát, 2005, s. 64):

- terénní sociální práci;
- komunitní programy, které obsahují komunitní plánování a rozhodování;
- výchovné a vzdělávací programy;
- programy zaměstnanosti;
- programy zaměřené na zdravotní problematiku;
- programy rozvoje bydlení, jejichž prioritou by měla být záchrana a udržení dosavadního bydlení.

Možností řešení problémů romského etnika včetně zvýšení úrovně kvality života existuje pochopitelně více, nežli bylo výše naznačeno. Záměrně nebylo zmíněno řešení problémů Romů z pohledu např. lidských práv, ekonomiky, právního řádu, extremismu apod. Jakkoliv je evidentní, že na řešení problémů kvality života mají tyto okolnosti významný vliv, rozsah předkládané práce umožňuje rozbor předmětné problematiky toliko z hlediska výchovného působení na Romy.

Empirická část

3 Kvalita života Romů ve světle empirických údajů

Cílem empirické části práce bylo sledovat subjektivní prožívání kvality života u Romů. Aby bylo možné zjištěné údaje blíže interpretovat, budou srovnány s výsledky dalšího dílčího výzkumu, který byl prováděn ve výběrovém souboru „neromských“ osob.

Na základě specifík romského etnika uvedených doposud byla stanovena následující hypotéza, jež bude v rámci výzkumu verifikována: „Kvalita života Romů (posuzováno jejich subjektivním hodnocením) v České republice je nižší, nežli kvalita života členů majoritní společnosti.“

3.1 Použitá metoda sběru dat, výběrový soubor

3.1.1 Metoda sběru dat

Pro sběr dat k empirické části práce bylo využito standardizovaného dotazníku Quality of Life Enjoyment and Satisfaction (Q-LES-Q; Kvalita prožívání radosti a spokojenosti ze života) autorky prof. J. Endicott z New York State Psychiatric Institute. Dotazník může respondent vyplňovat sám popřípadě za pomoci jiné osoby, což bude zřejmě u některých Romů nutné z důvodu nízké úrovně gramotnosti.

V dotazníku Q-LES-Q jsou obsaženy položky, které se týkají tělesného zdraví, nálady, práce, domácích činností, společenských a rodinných vztahů, aktivit ve volném čase, schopností fungovat v každodenním životě, sexuální výkonnosti, ekonomické situace, životní situace a problematiky bydlení, schopnosti cestovat a představ o práci či zálibách. Otázky, kterých je 93, jsou v dotazníku rozděleny do 8 oblastí (domén) – „Fyzické zdraví“, „Pocity“, „Volný čas“, „Sociální vztahy“, „Celkový pohled na kvalitu života“, „Práce“, „Domácnost“ a „Škola“. Na otázky se odpovídá za využití pětibodové škály Likertova typu v rozpětí od „vůbec ne“ po „téměř vždy“.

K provedení výzkumu byl použit do určité míry modifikovaný (zejména zkrácený) dotazník kvality života Q-LES-Q.⁵ Tento dotazník zahrnuje dvě části. V první z nich se hodnotí důležitost, kterou jedinec v životě přikládá určitým oblastem. Tuto důležitost vyhodnocuje podle pětistupňové škály, která zahrnuje stupně nezbytné (1),

---

⁵ Znění viz např. http://is.muni.cz/th/152855/pedf_m/Priloha_-Dotaznik_kvality_zivota_SQUALA.pdf

velmi důležité (2), středně důležité (3), málo důležité (4) a bezvýznamné (5). V další části dotazníku jde o hodnocení spokojenosti, čili o to, jak je jedinec v příslušné oblasti svého života spokojen. Rovněž hodnocení spokojenosti je prováděno dle pětistupňové škály, která obsahuje stupně zcela spokojen (1), velmi spokojen (2), spíše spokojen (3), nespokojen (4), velmi zklamán (5).

3.1.2 Charakteristika výběrového souboru

První výběrový soubor byl tvořen Romy, kteří bydlí především v Brně a jeho okolí. Za Roma byl přitom pro účely tohoto výzkumu přitom chápán ten, kdo se sám za Roma považuje. Nebyla tak zohledňována jiná kritéria, podle nichž je osoba považována za Roma. Aby bylo možné výsledky výzkumu vztáhnout na romskou populaci jako celek, byli do výběrového souboru zahrnuti též Romové z jiných měst, přičemž tito sloužili jako srovnávací vzorek k ověření obecné platnosti zjištění, k nimž bylo dospěno z výpovědí „brněnských“ Romů. Cílem při provádění výzkumu bylo zvolit takový výběrový soubor, aby zahrnoval Romy různých demografických charakteristik (věk, pohlaví, rodinný stav, vzdělání apod.).

Celkově bylo v průběhu výzkumu osloveno 153 Romů, z nichž však ne všichni byli ochotni předložený dotazník vyplnit, a to ani při nabídce, že jim bude čten a oni vždy označí odpověď, která odpovídá jejich momentálnímu postoji či situaci. Bylo totiž možno předpokládat, že někteří Romové nebudou natolik gramotní, aby byli schopni si dotazník přečíst, popřípadě že mu budou vždy rozumět. Tento faktor tak byl eliminován právě možností vyplňovat dotazník s tazatelem. Z uvedeného počtu 153 Romů jich nakonec zcela vyplnilo dotazník 121, přičemž tři z těchto dotazníků nebyly vhodné k vyhodnocení, neboť byly natolik nejasné, že by bylo možné jen velmi obtížně interpretovat, která odpověď je ta zamýšlená. Ti Romové, kteří projeví neochotu se výzkumu zúčastnit a tuto svoji neochotu odůvodnili, argumentovali zpravidla tak, že je tyhle věci nezajímají nebo že mají jiné starosti. Někteří svojí neúčast odůvodňovali též časovou tísní.

Další výběrový soubor byl složen z „neromských“ osob, u nichž byly zjišťovány stejnou metodou údaje ke kvalitě života za účelem srovnání status quo tohoto fenoménu u Romů a zbytku populace. Za „neromské“ osoby byly naopak považováni jedinci, kteří toto o sobě sami prohlásili. Takto bylo osloveno 185 osob, z nichž nakonec k účasti ve výzkumu přivolilo 167. Všechny jimi vyplněné a odevzdané dotazníky byly vhodné k vyhodnocení. Osoby z této skupiny, které odmítly účast ve výzkumu, argumentovaly

obdobným způsobem, jako Romové, kteří odůvodnili odmítnutí účasti na výzkumu, a to totiž tím, že je výzkum nezajímá, popřípadě že nemají na takové věci čas či náladu.

Sběr dat proběhl v měsících leden a únor 2009. Tento byl proveden jednak mnou osobně, jednak prostřednictvím mých kolegů v zaměstnání z pracovišť, která se nachází v různých místech ČR.

3.2 Výsledky výzkumu a jejich interpretace

Hodnocení důležitosti. Pokud se týká hodnocení důležitosti, modifikovaný dotazník kvality života Q-LES-Q, který byl použit k provedení tohoto výzkumu, obsahuje 23 oblastí různého charakteru. Jedná se o oblasti být zdravý, být fyzicky soběstačný, cítit se psychicky dobře, příjemné prostředí a bydlení, dobře spát, rodinné vztahy, vztahy s ostatními lidmi, mít a vychovávat děti, postarat se o sebe, milovat a být milován, mít sexuální život, zajímat se o politiku, mít víru (např. náboženství), odpočívat ve volném čase, mít koníčky ve volném čase, být v bezpečí, práce, spravedlnost, svoboda, krása, pravda, peníze a dobré jídlo. Hodnocení důležitosti je prováděno podle pětistupňové škály, která zahrnuje stupně nezbytné (1), velmi důležité (2), středně důležité (3), málo důležité (4) a bezvýznamné (5).

První baterie oblastí, která zahrnuje oblasti, být fyzicky soběstačný, cítit se psychicky dobře, příjemné prostředí a bydlení a dobře spát se týká zdraví jedince. Výsledky výzkumu k této otázce jsou obsaženy v tabulce 1.

Tabulka 1 Výsledky výzkumu v otázce hodnocení důležitosti zdraví

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
být zdravý	1,041	1,096	+ 0,055
být fyzicky soběstačný	1,223	1,156	- 0,067
cítit se psychicky dobře	1,455	1,234	- 0,221
příjemné prostředí a bydlení	1,240	1,299	+ 0,059
dobře spát	1,223	1,240	+ 0,017

Z výsledků uvedených v tabulce je patrné, že u těchto oblastí nebyly zjištěny (s výjimkou oblasti „cítit se psychicky dobře“) žádné příliš velké rozdíly v naměřených hodnotách. Zatímco Romové si více cení oblastí být zdravý, příjemné prostředí a

bydlení a dobře spát, ostatní populace si zase více považuje oblastí být fyzicky soběstačný a cítit se fyzicky dobře. Lze předpokládat, že tyto výsledky jsou u Romů dány jejich shora rozebíranou vlastností, která je charakteristická životem „tady a teď“, kdy si o něco méně uvědomují význam fyzické soběstačnosti a psychické pohody. Na druhé straně fyzické zdraví může být pro Romy významné z toho důvodu, že si uvědomují své jiné handicap, které by jim právě zdraví mohlo pomoci vyvážit (např. při uplatnění na trhu práce apod.). Vzhledem k tomu, že podmínky materiálního života jsou u velké části Romů také podprůměrné, nelze se divit ani tomu, že pocítují touhu po pohodlí, které je reprezentováno oblastmi „příjemné prostředí a bydlení“ a „dobře spát“.

Další baterie otázek je směřována do oblastí interpersonálních vztahů a intimních vztahů. Tato baterie zahrnuje oblasti rodinné vztahy, vztahy s ostatními lidmi, mít a vychovávat děti, postarat se o sebe, milovat a být milován a mít sexuální život. Výsledky výzkumu přináší tabulka 2.

Tabulka 2 Výsledky výzkumu v otázce hodnocení důležitosti interpersonálních vztahů a intimních vztahů

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
rodinné vztahy	1,271	1,383	+ 0,112
vztahy s ostatními lidmi	1,396	1,507	+ 0,111
mít a vychovávat děti	1,264	1,457	+ 0,193
postarat se o sebe	1,376	1,225	- 0,151
milovat a být milován	1,119	1,203	+ 0,084
mít sexuální život	1,243	1,250	+ 0,007

Shora uvedené výsledky zcela jednoznačně potvrzují zaměřenost Romů na život v rodině a jejich takřka posvátný vztah k dětem. Oblasti „rodinné vztahy“ a „mít a vychovávat děti“ jsou u nich výrazně více ceněny v porovnání s ostatní populací. Romové si taktéž mnohem více cení oblasti „vztahy s ostatními lidmi“, která je jimi tolik považována s největší pravděpodobností v důsledku vztahových otázek a předsudků, které jsou u nich vnímány v každodenním životě. Méně si naopak Romové považují oblasti „postarat se o sebe“. Takřka žádné rozdíly mezi oběma skupinami

nebyly zjištěny v oblastech hodnocení důležitosti „milovat a být milován“ a „mít sexuální život“.

Další baterie otázek zahrnovala oblasti, které je možno charakterizovat jako vztah k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času. Tato baterie zahrnuje tyto oblasti: zajímat se o politiku, mít víru (např. náboženství), odpočívat ve volném čase a mít koníčky ve volném čase. Výsledky, k nimž bylo dospěno vyhodnocením vyplněných dotazníků, jsou uvedeny v tabulce 3.

Tabulka 3 Výsledky výzkumu v otázce vztahu k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
zajímat se o politiku	3,548	3,639	+ 0,091
mít víru (např. náboženství)	2,493	2,881	+ 0,388
odpočívat ve volném čase	1,301	1,299	- 0,002
mít koníčky ve volném čase	1,420	1,396	- 0,024

V otázce vztahu k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času nebyly (s výjimkou oblasti „mít víru“) zjištěny příliš velké rozdíly mezi oběma skupinami respondentů. Oblast „zajímat se o politiku“ nebyla ani v jedné skupině ceněna příliš vysoko, což je s největší pravděpodobností dáno rozčarováním z dění na politické scéně u nás. V případě Romů se do jejich postojů k politické sféře mohou promítat nedávné aféry místopředsedy vlády Jiřího Čunka, eventuálně nenaplněná očekávání, jež byla vkládána do politických uskupení vytvořených Romy v minulosti. Poněkud více je u Romů ceněna oblast „mít víru“. Tato skutečnost je u nich s největší pravděpodobností dána tradicí, kterou se nepodařilo vymýtiti ani v éře socialismu. Oblasti „odpočívat ve volném čase“ i „mít koníčky ve volném čase“ jsou důležité jak pro Romy, tak i pro příslušníky ostatní populace.

Hodnoty být v bezpečí, práce, spravedlnost, svoboda, krása a pravda, které demonstrují celkový pohled na kvalitu života, byly zahrnuty v další baterii otázek. Výsledky jsou opět shrnuty v tabulce 4.

Z těchto výsledků je zřejmé, že v pohledu na význam jednotlivých shora uvedených hodnot se obě skupiny nijak zásadně neodlišují. U Romů je pouze poněkud více (možná na první pohled překvapivě) ceněna oblast „práce“, což vyplývá nejspíš z toho, že si Romové uvědomují její význam pro zajištění základních životních potřeb člověka o něco více naléhavěji, nežli je tomu u zbytku populace. Jinak ostatní oblasti z této baterie nebyly nijak více upřednostňovány ani jednou ze skupin.

Tabulka 4 Výsledky výzkumu v otázce oblastí demonstrujících celkový pohled na kvalitu života

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
být v bezpečí	1,301	1,318	+ 0,017
práce	1,237	1,572	+ 0,335
spravedlnost	1,439	1,411	- 0,028
svoboda	1,312	1,399	+ 0,087
krása	1,633	1,589	- 0,044
pravda	1,412	1,398	- 0,014

Poslední dvě oblasti první části testu Q-LES-Q se váží k materiálním podmínkám života jedince a jedná se o oblasti peníze a dobré jídlo. Jak je zřejmé z tabulky 5 obě tyto oblasti jsou oběma skupinami respondentů vnímány obdobně, a to jako dosti významné.

Tabulka 5 Výsledky výzkumu v otázce oblastí materiálních podmínek života jedince

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
peníze	1,212	1,218	+ 0,006
dobré jídlo	1,375	1,472	+ 0,097

Hodnocení spokojenosti. Pokud se týká hodnocení spokojenosti, modifikovaný dotazník kvality života Q-LES-Q, který byl použit k provedení tohoto výzkumu, obsahuje 23 oblastí života různého charakteru. Jedná se o oblasti zdraví, fyzická soběstačnost, psychická pohoda, prostředí bydlení, spánek, rodinné vztahy, vztahy s ostatními lidmi, děti, péče o sebe sama, láska, sexuální život, účast v politice, víra, odpočinek, koníčky, pocit bezpečnosti, práce, spravedlnost, svoboda, krása a umění, pravda, peníze a jídlo. Hodnocení spokojenosti je obdobně prováděno dle pětistupňové škály zahrnující stupně zcela spokojen (1), velmi spokojen (2), spíše spokojen (3), nespokojen (4), velmi zklamán (5).

První baterie oblastí, která zahrnuje spokojenost v oblastech zdraví, fyzická soběstačnost, psychická pohoda, prostředí bydlení a spánek se týká zdraví jedince. Výsledky výzkumu k této otázce jsou obsaženy v tabulce 6. K této baterii byla stanovena následující výzkumná otázka: Jsou Romové se svým zdravím spokojeni jako příslušníci majoritní společnosti?

Tabulka 6 Výsledky výzkumu v otázce hodnocení spokojenosti se zdravím

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
zdraví	2,873	2,074	- 0,799
fyzická soběstačnost	1,946	1,526	- 0,420
psychická pohoda	2,281	1,955	- 0,326
prostředí bydlení	1,959	1,773	- 0,186
spánek	1,351	1,475	+ 0,124

Z výsledků uvedených v tabulce je evidentní, že Romové hodnotí subjektivně hůře všechny oblasti týkající se zdraví, a to s výjimkou hodnocení spokojenosti spánku. Markantní je tento výsledek u položek zdraví a fyzická soběstačnost, kde je rozdíl mezi oběma skupinami poměrně výrazný. Nejmenší rozdíl v neprospěch Romů byl zjištěn v prostředí bydlení, což je ve vztahu k obecné představě o podmínkách bydlení Romů poněkud překvapivé. Shrneme-li výsledky výzkumu v rámci tohoto bloku, pak lze konstatovat, že na stanovenou výzkumnou otázku je možno odpovědět v tom smyslu, že kvalita života Romů v dimenzi zdraví je horší, než kvalita života majoritní populace.

Další baterie otázek dotazníku Q-LES-Q je směřována do oblasti hodnocení spokojenosti v interpersonálních vztazích a intimních vztazích. Tato baterie zahrnuje oblasti rodinné vztahy, vztahy s ostatními lidmi, děti, péče o sebe sama, láska a sexuální život. Výsledky výzkumu přináší tabulka 7. K této baterii otázek byla stanovena následující výzkumná otázka: Jaká je spokojenost Romů s interpersonálními a intimními vztahy v porovnání s majoritní společností?

Tabulka 7 Výsledky výzkumu v otázce hodnocení důležitosti interpersonálních vztahů a intimních vztahů

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
rodinné vztahy	1,451	1,662	+ 0,211
vztahy s ostatními lidmi	2,497	1,907	- 0,527
děti	1,255	1,537	+ 0,282
péče o sebe sama	2,108	1,998	- 0,110
láska	1,719	1,684	- 0,035
sexuální život	1,624	1,725	+ 0,101

Výsledky v této tabulce ukazují, že Romové jsou o něco více spokojeni s rodinnými vztahy a dětmi, výrazně méně jsou však spokojeni v porovnání s běžnou populací se vztahy s ostatními lidmi. Spokojenost s láskou a sexuálním životem je v rámci obou skupin přibližně na stejné úrovni, stejně jako s péčí o sebe sama. Vyšší spokojenost s rodinou a dětmi vyplývá s největší pravděpodobností z toho, co již bylo uvedeno, a to totiž, že Romové věnují rodině i dětem mimořádnou pozornost. Zřejmě díky tomu mohou být v těchto oblastech spokojeni. Naproti tomu nespokojenost se vztahy s ostatními lidmi je determinována tím, že Romové jsou (velmi často domněle) diskriminováni a že jsou terčem útoků extrémistů. Shrneme-li výsledky výzkumu v této baterii, pak je možné konstatovat, že na stanovenou výzkumnou otázku nelze zcela jednoznačně odpovědět, která skupina respondentů subjektivně vnímá kvalitu života v oblasti interpersonálních a intimních vztahů lépe.

Další baterie otázek k hodnocení spokojenosti zahrnovala oblasti, které je možno charakterizovat jako vztah k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času. Tato

baterie zahrnuje tyto oblasti: účast v politice, víra, odpočinek a koníčky. Výsledky, k nimž bylo dospěno vyhodnocením vyplněných dotazníků, jsou uvedeny v tabulce 8. Zde byla stanovena následující výzkumná otázka: Jaké je vnímání kvality života v oblasti vztahu k venkovnímu světu a způsobu trávení volného času Romů v porovnání s příslušníky majoritní společnosti?

Tabulka 8 Výsledky výzkumu v otázce spokojenosti ve vztahu k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
účast v politice	3,478	2,319	- 1,159
víra	1,549	1,448	- 0,101
odpočinek	1,538	1,600	+ 0,062
koníčky	1,627	1,611	- 0,016

V otázce vztahu k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času byly mezi oběma skupinami respondentů zjištěny poměrně velké rozdíly. S oblastí „účast v politice“ byla skupina Romů výrazně méně spokojena než skupina ostatních respondentů. Důvody tohoto stavu jsou nabíledni, pokud si uvědomíme, kolik politiků z řad Romů působí v této sféře, ať již na místní úrovni či na úrovni celostátní. Svoji roli v tomto hodnocení bude bezpochyby mít i rozčarování řady Romů z působení politických subjektů vytvořených Romy k prosazování jejich práv. V ostatních oblastech, tj. víra, odpočinek a koníčky jsou rozdíly v hodnocení spokojenosti přibližně na stejné úrovni. Shrňme-li tedy tuto baterii oblastí, pak můžeme říci, že na stanovenou vědeckou otázku je možné odpovědět následujícím způsobem: majoritní populace je ve vztahu k venkovnímu světu a ke způsobu trávení volného času o něco více spokojena v porovnání s Romy, což značí, že subjektivně pocítují vyšší kvalitu života.

Hodnocení spokojenosti s hodnotami pocit bezpečnosti, práce, spravedlnost, svoboda, krása a umění a pravda, které charakterizují celkový pohled na kvalitu života, jsou zahrnuty v předposlední baterii otázek. Výsledky výzkumu k těmto skutečnostem jsou uvedeny v tabulce 9. K této baterii byla stanovena následující výzkumná otázka: Je celkový pohled na kvalitu života u Romů odlišný v porovnání s majoritní společností?

Tabulka 9 Výsledky výzkumu v otázce spokojenosti v oblastech charakterizujících celkový pohled na kvalitu života

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
pocit bezpečnosti	2,953	1,918	- 1,035
práce	3,835	1,956	- 1,879
spravedlnost	2,779	2,101	- 0,678
svoboda	2,531	1,697	- 0,834
krása a umění	1,758	1,697	- 0,061
pravda	1,762	1,831	- 0,069

Z údajů uvedených v tabulce 9 je možné zjistit, že Romové jsou mnohem méně v porovnání se zbytkem populace spokojeni s pocitem bezpečí, prací, spravedlností a svobodou. V případě pocitu bezpečnosti je nejspíš výsledek dán tím, že se Romové cítí ohroženi útoky ze strany různých extremistů. Tento pocit může být navíc umocněn medializací útoků, která může vyvolávat dojem, že tyto útoky hrozí v každém okamžiku v podstatě všude. Menší spokojenost Romů v oblasti práce je odůvodnitelná faktem, že mezi Romy je velmi vysoká nezaměstnanost, která souvisí jak s jejich (obvykle) nízkou kvalifikací, tak i horší úrovní pracovních návyků a v mnoha případech též s předpojatostí potenciálních zaměstnavatelů. Pokud se týká nižší spokojenosti se spravedlností, pak zde je potřebné si uvědomit určitou impulzivnost Romů, kteří díky ní nejsou schopni přijímat argumenty protistrany, takže pokud nakonec není dle jejich názoru, jedná se z jejich pohledu o nespravedlnost, diskriminaci apod. Menší spokojenost se svobodou je u Romů spjata s největší pravděpodobností s horšími materiálními podmínkami jejich života. V oblastech „pravda“ a „krása a umění“ nebyly mezi skupinami respondentů zjištěny výraznější rozdíly. Pokud shrneme dosud uvedené k této baterii oblastí, pak můžeme zcela jednoznačně na výzkumnou otázku odpovědět, že celkový pohled na kvalitu života je z pohledu Romů nižší, než je tento pohled u majoritní populace.

Poslední dvě oblasti druhé části testu Q-LES-Q se váží ke spokojenosti s materiálními podmínkami života jedince. Jedná se o oblasti peníze a jídlo. Zde byla

stanovena následující výzkumná otázka: Jsou Romové s materiálními podmínkami života spokojenější než majoritní populace?

Tabulka 10 Výsledky výzkumu v otázce spokojenosti s oblastí materiálních podmínek života jedince

OBLAST	VÝSLEDEK ROMOVÉ	VÝSLEDEK OSTATNÍ	ROZDÍL
peníze	3,512	2,921	- 0,591
dobré jídlo	1,957	1,782	- 0,175

Jak je zřejmé z tabulky 10, tyto oblasti jsou oběma skupinami respondentů vnímány odlišně. Zatímco v oblasti jídlo jsou obě skupiny vcelku spokojeny, v oblasti peněz jsou Romové výrazně nespokojeni. Tato skutečnost souvisí zcela zřejmě s jejich nižší úrovní zaměstnanosti, díky čemuž jsou nuceni žít z dávek státní sociální podpory a jiných obdobných dávek, přičemž jejich výše není taková, aby byla schopna uspokojit veškeré jejich potřeby. I v této baterii otázek je možno na stanovenou vědeckou otázku odpovědět v tom smyslu, že Romové jsou s materiálními podmínkami svého života méně spokojeni v porovnání s respondenty z majoritní společnosti.

Vyhodnocení. Jestliže vyjdeme z výsledků výzkumu, které se věnovaly hodnocení spokojenosti s vybranými oblastmi života, pak dojdeme k poměrně jednoznačnému závěru, že Romové subjektivně hodnotí kvalitu jejich života hůře, nežli skupina „neromských“ respondentů, a to v převážné většině oblastí. Z toho důvodu je možné mít za potvrzenou hypotézu předpokládající, že „Kvalita života Romů (posuzováno jejich subjektivním hodnocením) v ČR je nižší, nežli kvalita života členů majoritní společnosti.“

Závěr

Na Romy bývá nahlíženo z různých pozic, avšak jen minimálně je používán pohled, který zohledňuje jejich subjektivní hodnocení kvality života. Kvalita života je přitom u nich dána kulturou, která pochází u většiny Romů žijících u nás z osad na Slovensku i adaptací na sociální podmínky na okraji moderní společnosti. Tradiční kultura Romů se u nich v kvalitě života projevuje tím, že působí na osobu v kruhu rodiny, dále se odvíjí od odlišných vzorců chování, konceptu tzv. „rituální nečistoty“ i od specifických rysů psychiky Romů. Veškerá zmíněná specifika se podílejí na tom, že se u Romů často vyskytuje problém začlenit se bez problémů do okolního prostředí, v němž žijí, stejně jako mají vliv na kvalitu jejich života.

Jak ukázal výzkum, jenž byl proveden v souvislosti se zpracováním práce za využití dotazníku kvality života Q-LES-Q, Romové subjektivně prožívají kvalitu svého života hůře, než prožívá kvalitu svého života ostatní populace. Je možné uvést, že významným faktorem, který ovlivňuje kvalitu života Romů v současnosti, je tzv. sociální vyloučení. Toto lze vnímat jednak jako situaci, ve které se Romové nacházejí, jednak příčinu nižší kvality života. Sociální vyloučení se vyznačuje tím, že sociálně vyloučené osoby mají zamezen přístup k institucím a službám, sociálním sítím a vzdělávání, které jsou ostatním příslušníkům společnosti jinak běžně dostupné. Sociální vyloučení je spjato s některými dalšími negativními jevy, které jeho důsledky na sociálně vyloučené dále umocňují. K těmto dalším negativním jevům je možno zařadit ztrátu či zhoršení kvality bydlení, nízkou úroveň nezaměstnanosti a s ní spojenou nezaměstnanost, lichvu nebo nízkou úroveň právního vědomí Romů.

Přestože by se mohlo zdát, že kvalitu života Romů je možné řešit je krajně nesnadně či dokonce vůbec, není tomu tak. Za vhodný způsob řešení stávající situace Romů je možno považovat jak speciální vzdělávací programy zaměřené na Romy, tak i uskutečňování multietnické výchovy a multikulturní výchovy v rámci výchovy a vzdělávání. Pouze tímto způsobem je možné zajistit vzájemné poznání příslušníků majority a minorit, včetně Romů. Vyšší úroveň vzájemného poznání je možno považovat za klíč k vzájemné toleranci, bez níž je bezproblémové soužití odlišných skupin obyvatelstva v podstatě nemožné. Za méně vhodnou je možno v našich podmínkách označit pozitivní diskriminace menšin. Zlepšení postavení Romů není možné bez cílevědomého vzdělávání Romů, které je předpokladem především

k uplatnění se na trhu práce, s nímž souvisí řada dalších možností ke zvýšení kvality života. Za vhodný prostředek zvýšení kvality života u Romů je možno považovat i terénní sociální práci. Existuje tedy celá škála možností, jak pozitivně ovlivnit kvalitu života Romů, avšak je nutné si zároveň uvědomit, že dlouhodoběji nelze tohoto cíle dosahovat bez aktivní spoluúčasti těch, kterých se to dotýká – Romů.

Resumé

Pojem „kvalita života“ je v současnosti velmi frekventovaný, přičemž je používán v různých souvislostech. Lze se setkat s psychologickým, fyziologickým (medicínským), sociologickým, ekologickým a environmentálním a psychoterapeutickým přístupem ke kvalitě života. Pro měření kvality života je využíváno množství různých nástrojů, které je možno rozdělit na objektivní, subjektivní a smíšené. Vzhledem k významu, který je fenoménu kvality života přikládán, jsou k němu prováděny různé výzkumy, ať již prováděné Světovou zdravotnickou organizací, Research Unit při univerzitě v Torontu či American Thoracic Society.

Pokud se týká kvality života u Romů, tato má své historické souvislosti, které vyplývají z dějin tohoto etnika a z kultury, kterou si v minulosti vytvořilo. Svůj význam má i subetnické členění Romů, které zohledňuje specifika různých skupin Romů. V našich podmínkách je možné se setkat s tzv. českými a moravskými Romy, slovenskými a maďarskými Romy, Olašskými Romy a německými Romy (Sintí). V kvalitě života Romů se v různé míře promítají sociální vyloučení, úroveň vzdělání, materiální situace Romů, míra nezaměstnanosti Romů a některé další faktory (koncept rituální nečistoty, psychologické zvláštnosti Romů či vnímání Romů ze strany příslušníků majoritní společnosti).

O kvalitě života Romů u nás v současnosti vypovídají výsledky výzkumu, jenž byl proveden za využití dotazníku Q-LES-Q. Z těchto je patrné, že kvalita života Romů je ve většině oblastí jimi subjektivně vnímána hůře, nežli příslušníky minoritní společnosti.

Anotace

Diplomová práce na téma Kvalita života z pohledu romských občanů se zabývá tématem, které je obecně v současné době frekventované. V teoretické části práce je objasněn samotný pojem „kvalita života“, dále jsou zde charakterizovány jeho jednotlivé dimenze a současně faktory, které mají na kvalitu života vliv. Další kapitola teoretické části práce je věnována výkladu, jehož smyslem je vymezit, kdo je to Rom a blíže ozřejmit specifika tohoto etnika ve vztahu k řešené problematice. Empirická část práce shrnuje výsledky výzkumu ke kvalitě života, který byl v rámci zpracování diplomové práce proveden za využití dotazníku Q-LES-Q a při němž bylo porovnáváno subjektivní hodnocení kvality života ve dvou skupinách respondentů – Romů a „ne-Romů“.

Klíčová slova:

Kvalita života, Romové, sociální vyloučení, multikulturní výchova

Annotation

The thesis dealing with the topic „Quality of life from the point of view of Romany citizens“ is dedicated to an issue which is nowadays very frequent. In the theoretical part of the thesis you find a definition of the concept of „quality of life“, and characteristics of its dimensions and factors affecting the quality of life. The following chapter of the theoretical part is dedicated to an explanation targeted at a specification who a Romany is and at a more detailed identification of specific aspects of this ethnic group in terms of the issue dealt with. The empiric part of the thesis summarizes the results of a research on the quality of life, which was conducted as part of the thesis by using the Q-LES-Q questionnaire, comparing the subjective evaluation of the quality of life by two groups of respondents – Romany citizens and „non-Romany citizens“.

Key words:

Quality of life, Romany citizens, social exclusion, multiethnic education

Seznam použité literatury a zdrojů

1. BALVÍN, J. a kol. *Společně. (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. 1. vydání. Ústí nad Labem - Brno: HNUTÍ R, 1997, 143 s. ISBN 80-902149-2-4
2. BUDILOVÁ, L., HIRT, T. a kol. *Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál pro Policii ČR*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2005, 100 s. ISBN 80-903510-1-8
3. DOCHVÁT, P. Lichva v romské komunitě. Kriminologický sborník 2/2005.
4. DRAGOMIRECKÁ, E., ŠKODA, C. *Kvalita života. Vymezení, definice a historický vývoj pojmu v sociální psychiatrii*. ČS Psychiatrie, 93, 1997, s. 102-108
5. DRAGOMIRECKÁ, E., ŠKODA, C. *Měření kvality života v sociální psychiatrii*. ČS Psychiatrie, 93, 1997, č. 8, s. 423-432
6. HALEČKA, T. *Kvalita života a jej ekologicko-environmentální rozmer. Kvalita života a lidská práva v kontextech sociálního práce a vzdělávání dospělých. Humanistický zborník*. Prešov: FF PU, 2002, ISBN 80-8068-088-4
7. HOGENOVÁ, A. *Kvalita života a tělesnost*. Praha: Karolinum, 2002, 304 s. ISBN 80-7184-580-90
8. HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. 2. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 129 s. ISBN 80-7067-563-2
9. JAKOUBEK, M., PODUŠKA, O. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, 174 s. ISBN 80-7239-140-2
10. JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 354 s. ISBN 80-7184-823-9
11. KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005, 263 stran. ISBN 80-200-1307-5
12. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. rozš. vyd. Praha: Slon 1997, 181 s. ISBN 80-85850-25-7
13. Kolektiv *Romové v České republice (1945-1998)*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, 558 stran. ISBN 80-902260-7-8
14. KOVÁČ, D. *K pojmo-logike kvality života*. ČS Psychologie, č. 5, s. 460 až 464.
15. KOVÁČ, D. *Kvalita života-naliehavá výzva pre vedu nového storočia*. ČS Psychiatrie, 2001, č. 1, s. 34 až 43.
16. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 279 s. ISBN 80-7178-551-2
17. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, 198 s. ISBN 80-247-0179-0
18. KŘIVOHLAVÝ, J. *Kvalita života-téma 112. klinicko-psychologického dne*. ČS Psychologie, 2001, č. 6, s. 553-554
19. KŘIVOHLAVÝ, J. *Mezinárodní konference o kvalitě života pacientů-ISOQOL 03 v Praze*. ČS Psychologie, 2004, č. 3, s. 279-280
20. KŘIVOHLAVÝ, J. *Rozhovor lékaře s pacientem*. 1. vyd. Brno: Institut pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1988, 100 s.
21. MAŘÍKOVÁ, H., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. a kol. *Velký sociologický slovník I., II*. 1. vyd. Praha: Karolinum 1996, 747 a ISBN 80-7184-164-1
22. NEČAS, C. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997, 123 s. ISBN 80-7067-769-4

23. PALČOVÁ, A. *Dotazník kvality života (Q-LES-Q): Kvalita prožívání radosti a spokojenosti ze života*. 1. vyd. Praha: Academia Medica Pragensis – Aमेpra, 2003, 23 s. ISBN 80-86694-02-X
24. PAYNE, J. a kol. *Kvalita života a zdraví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005, 629 s. ISBN 80-7254-657-0
25. SEKÝT, V. Romové. In ŠIŠKOVÁ, T (ed.) *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9
26. *Strategie pro zlepšení vzdělávání romských dětí*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2001.
27. ŠIMÍKOVÁ, I. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004, 211 s. ISBN 80-7364-009-0
28. ŠOLCOVÁ, I.: *Kvalita života v psychologii: Osobní pohoda (well-being), její determinanty a prediktory. Kvalita života-Sborník příspěvků z konference konané dne 25. 10. 2004 v Třeboni*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004, ISBN 80-86625-20-6
29. TOKÁROVÁ, A. (ed.). *Sociální práce. Kapitoly z dějin, teorie a metodiky sociální práce*. Prešov: FF PU 2002, ISBN 80-8068-086-8
30. URBAN, K. *Policie v multikulturní společnosti - výukový manuál*. Policista, č. 4/2006.
31. Usnesení vlády ČSSR č. 502/1965 Sb.
32. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
33. VAĎUROVÁ, H. *Kvalita života: teoretická a metodologická východiska*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 143 s. ISBN 80-210-3754-7
34. VAĎUROVÁ, H., MÜHLPACHR, P. *Kvalita života*. Brno: MU 2005, ISBN 80-210-3754-7
35. VOKURKA, M., HUGO, J. *Praktický slovník medicíny*. 6. rozš. vyd. Praha: Maxdorf, 1995, 490 s. ISBN 80-85800-81-0
36. VYLITOVÁ, R. *Co se osvědčilo: úspěšné romské projekty ve střední a východní Evropě*. 1. vydání. Praha: Partners Czech, 2003, 120 s. ISBN 80-239-0362-4
37. Zákon č. 117/1927 Sb. z. a n., o potulných cikánech.
38. Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob.
39. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.
40. Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Elektronické zdroje:

1. BERÁNKOVÁ, K. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti – souhrnné informace o projektu*. 6. září 2006. Online. [citováno 5. listopadu 2008]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/3048/060906b.pdf>
2. HODGES-AEBERHARD, J. *Afirmativní akce: současné postoje soudů*. 24. listopadu 2008. Online. [citováno 5. ledna 2009]. Dostupné z: http://www.diskriminace.cz/dt-soudy/mezinarodni_organizace.phtml
3. Kol. *Historie Romů na území České republiky*. 12. února 2002. Online. [citováno 23. února 2009]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>

4. KŘIVOHLAVÝ, J. Psychologická pojetí a způsoby zjišťování kvality života. Datum publikace neuvedeno. Online [citováno 15. ledna 2009]. Dostupné z: http://www.volny.cz/j.krivohlavy/clanky/c_kvalita.html
5. KUBÁLKOVÁ, P., FRÝDECKÁ, L. Romové: Naše děti jsou ve školách diskriminovány. 4. října 2006. Online. [citováno 5. ledna 2009]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/romove-nase-deti-jsou-ve-skolach-diskriminovany-fuj-/studium.asp?c=A061004_094203_studium_mad
6. LHOTKA, P. Původ Romů a jejich příchod do Evropy. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 15. února 2009]. Dostupné z: <http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/01>
7. Lichva v podmínkách sociálního vyloučení. 24. října 2005. Online. [citováno 23. ledna 2009]. Dostupné z: http://www.forint.cz/clanek/portal/aktuality/lichva-v-podminkach-socialniho-vyloucení_2005_10_24.html
8. Milníky v čtyřsetleté historii černošského obyvatelstva v USA. 20. ledna 2009. Online. [citováno 21. ledna 2009]. http://www.ceskenoviny.cz/svet/index_view.php?id=354551
9. PRŮCHA, J. Multikulturní výchova; problémy spojené s její realizací. 2. září 2004. Online. [citováno 9. února 2009]. Dostupné z: <http://www.rvp.cz/clanek/276/32>
10. Průlomový verdikt: Romové byli diskriminováni v právu na vzdělání. 14. listopadu 2007. Online. [3. března 2009]. Dostupné z: http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_3365
11. ŠIMÍKOVÁ, I. Chudoba a Romové. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 17. ledna 2009]. <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=168>
12. Vybrané pojmy. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 12. ledna 2009]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/pojmy.html>
13. Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Psychoterapie [online]. c2009 [citováno 17. března 2009]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Psychoterapie&oldid=3740745>